

A harmadik szektor – tanulmányok

Szerkesztette: Kuti Éva – Marschall Miklós

BURTON A. WEISBROD

A HÁROMSZEKTOROS GAZDASÁGBAN MŰKÖDŐ NONPROFIT SZEKTOR EGY ELMÉLETE FELÉ

Tanulmányom feltáró jellegű munka, kísérlet az öntevékeny, nonprofit szektor szerepének vizsgálatára egy olyan gazdaságban, ahol a közületi és a magán- (for-profit) szektornak, a közösségi és a magánfogyasztást szolgáló javaknak egyaránt megvan a maguk szerepe. Általánosabban fogalmazva, azokat a tényezőket igyekszem megtalálni, amelyek meghatározzák, hogy milyen javakat biztosít a kormányzat, és melyeket a profitorientált magánszektor, illetve a nonprofit szektor. Megközelítem alapvetően pozitív, elsődleges célja annak előrejelzése, hogy milyen körülmények között lehet az öntevékeny szektor fejlődésére, növekedésére illetve hanyatlására számítani. Kialakítok egy modellt, amelyben bizonyos viselkedési és szervezeti korlátok akadályozzák a közületi és az állami szektor, s ugyanakkor ösztönzik az öntevékeny szektor tevékenységét; amelyben a kollektív fogyasztási javak iránti kereslet nem elég nagy ahhoz, hogy kikényszerítse ezek kormányzati biztosítását. Így a szokásos előfeltevések minimuma mellett sikerül megmagyaráznom az öntevékeny szervezetek létét. Lényegében annak a hipotézisnek a háttérében rejlő logikát világítom meg, amely feltételezi, hogy vannak közjavakat, egynél több ember számára egyaránt hasznos javakat biztosító öntevékeny, nem-kormányzati szervezetek. Megfogalmazok néhány gondolatot a nonprofit szervezetek bizonyos típusaival kapcsolatos hatékony kormányzati politikára vonatkozóan is.

Nem célom, hogy az állami és a magánszektor keretein kívül működő valamennyi szervezet létét és viselkedését megmagyarázzam. Az ilyen tevékenységeknek csak egyetlen csoportját kívánom körülhatárolni, azt, amelyik nem-kormányzati szervezetek segítségével nyújt közületi típusú, kollektív fogyasztási javakat, vagy finanszírozza ilyenek biztosítását. A közjavak kormányzati kereteken kívüli biztosítására összpontosítva elemzem a nonprofit, az állami és a magánszektor közötti kölcsönkapcsolatokat is.

2. A TERMELÉST MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK EGY EGYSZERŰ MODELLJE AZ ÁLLAMI SZEKTORBAN

Összegezzük először egy társadalom működésének alapelemeit! Ezek a következők: maximális egyéni hasznuk elérése érdekében az emberek racionálisan viselkednek; adva vannak a közjavak és magánjavak bizonyos körének előállítását lehetővé tevő technológiai és termelési feltételek; minden ember haszonfüggvényét a számára elérhető közjavak és magánjavak együttese határozza meg; az egyéni haszonfüggvények nem mindenkinél azonosak.

Az egyik kérdés, amellyel viselkedési modellünknek foglalkoznia kell, az, hogy a kormány milyen mértékben elégíti ki a közjavak iránti keresletet. Ha a finanszírozó a kormány, akkor a kereslet kielégítését mindenképpen neki tulajdonítjuk, függetlenül attól, hogy a szolgáltatók állami (tulajdonú) intézmények-e, vagy magánvállalkozások, amelyekről a kormány az adott javakat megrendeli, illetve megvásárolja. A kormány által biztosított közjavak fogalmába tehát mindkét megoldást beleértjük.

Valamilyen szabályra vagy a magatartással kapcsolatos feltevésre okvetlenül szükség van ahhoz, hogy a modellben meghatározhassuk, hogyan fogja a kormány valamely adott szinten finanszírozni az egyes javak termelését, és hogyan befolyásolja ezt a szintet a szavazópolgárok kereslete. Mindkét kérdés nagyon fontos és - jelenlegi közgazdasági ismereteink mellett - erősen vitatott. Bár velük kapcsolatban megfogalmazunk bizonyos feltevéseket, kívánatos, hogy ezeket aztán feloldjuk, mert csak így derülhet ki, hogy eredményeinket az egyes feltevések milyen mértékben befolyásolják.

A finanszírozási mechanizmus tekintetében a következőkből indulunk ki:

Egy adott kiadási program finanszírozására a kormány bármely adórendszert (és esetleg térítési rendszert) alkalmazhat, azzal a feltétellel, hogy az nem biztosít a szóbanforgó közszolgáltatás vonatkozásában minden vagy szinte minden fogyasztónak az általa fizetett adóval megegyező határhasznot.

Ami a választópolgár-fogyasztó keresletének kormányzati döntésekre gyakorolt hatását illeti, a feltevésünk az, hogy a kormány által biztosított közjavak mennyiségét és minőségét egy politikai szavazási folyamat határozza meg. Lehet ez többségi szavazás, amikor az eredményt a medián határozza meg, de lehet súlyozott többségi döntés is, amikor az egyes szavazatok súlyát az is befolyásolja, hogy a választópolgár milyen erősen és hatásosan tud hangot adni az adók és a közszolgáltatások rendszerével kapcsolatos elégedetlenségének. Az utóbbi modell azt sugallja, hogy a közjavak iránti keresletnek inkább az átlaga, mint a mediánja határozza meg a kormány által biztosított ellátási szintet, s az átlag két oldalán a szóródás eléggé aszimmetrikus lehet. Bár ez alig több, mint kézenfekvőnek tűnő spekuláció a politikai folyamatok alakulásáról, jelenlegi céljainkra ennyi is elég, mert kiderül belőle, hogy a szavazópolgárok jelentős része elégedetlen az adók illetve a közjavak kormány által meghatározott szintjével.

Összefoglalva: ha a szavazópolgár-fogyasztók ismerik a módot, ahogyan a kormány a közszolgáltatások költségeit elosztja közöttük, akkor egyéni haszonfüggvényeikből kialakul az állam által biztosított javaknak egy olyan keresleti függvénye, amely - a kormány kínálati döntéseit befolyásoló szabályokkal együtt - meghatározza a közjavak állami forrásokból biztosított szintjét.

Minden eddigi feltevésünket indokolt megkérdőjelezni, de különösen jó okkal vonható kétségbe az, hogy a választópolgár-fogyasztók tudják, milyen arányban fognak az adófizetők között megoszlni az állam által biztosított közszolgáltatások költségei. Joggal hihetjük viszont talán azt, hogy bármilyen költségeloszlást feltételezzenek is az adófizetők, kevés lehet közöttük, aki (akár csak közelítőleg is) az adóterherrel megegyező határhasznot várna. Különösen igaz ez az ingyenesen biztosított javak esetében.

Ez az adóterhek és a várható előnyök közötti eltérés kulcsfontosságú az itt következő gondolatmenet szempontjából, mely szerint a kormányzat által biztosított javak így kialakuló szintje egyes szavazópolgárok keresletét meghaladja, másokénak viszont alatta marad. Ez az eredmény nemcsak hogy nem optimális, de - mint látni fogjuk - várhatóan olyan erőket hoz mozgásba, amelyek az erőforrásoknak a gazdaság három szektora közötti allokációját is befolyásolják.

3. AZ ELÉGEDETLEN FOGYASZTÓK REAKCIÓI

Ha sok a ki nem elégített és a túlságosan is kielégített fogyasztó, akkor várható, hogy korrekciós mechanizmusok indulnak be. Mielőtt a korrekciós lehetőségek természetével foglalkoznánk, megjegyezzük, hogy a módosítást kívánók aránya és a kívánt módosítás nagysága annak a keresletnek a szóródásától függ, amelyet az egyes fogyasztók a közjavak iránt az általuk fizetett adókra hivatkozva támasztanak. Így az adórendszeren túl a lakossági kereslet homogenitásának is igen nagy a jelentősége. Minél nagyobb adott politikai egységen

belül ez a homogenitás, azaz minél inkább hasonló a jövedelem, a vagyoni helyzet, a vallás, az etnikai háttér, az iskolázottsági szint és a többi, a közjavak iránti keresletet befolyásoló jellemző, annál kisebb az egyéni keresletek között várható eltérés, s így a kollektív javak politikai úton meghatározott mennyiségével és minőségével kapcsolatos elégedetlenség is.

Ha (1) az adóterhek ezekkel a lakossági jellemzőkkel párhuzamosan változnak, és ha (2) a kereslet ugyanezeknek a jellemzőknek a függvényében alakul, akkor a népesség heterogenitásából nem következik okvetlenül a közjavak igényelt mennyiségének heterogenitása. Az azonos adóterhet viselők által igényelt mennyiség heterogenitását ugyanis kiegyensúlyozhatja az, hogy maguk az adóterhek sem homogének. Úgy lehet tehát érvelni, hogy például a jövedelem vagy a vagyoni helyzet szerinti heterogenitás nem adja megfelelő közelítést a kollektív fogyasztási javakból igényelt mennyiség heterogenitásának, mert az adóterhek tipikusan a jövedelem és a vagyoni helyzet függvényében alakulnak. Ez az érvelés azonban csak akkor állja meg a helyét, ha a kollektív javak iránti kereslet körülbelül ugyanolyan mértékben függ a vagyontól és a jövedelemtől, mint az adóterhek. Ha nem, akkor még mindig igaz lehet, hogy a jövedelem vagy a vagyoni helyzet szerinti heterogenitásból következtetni lehet a közjavakból igényelt mennyiség heterogenitására, és így a kielégítetlen kereslet nagyságára. Más, a közjavak keresletével szoros, az adóterhekkel viszont legfeljebb laza korrelációban levő lakossági jellemzők (például a vallás) azonban ettől függetlenül jobb magyarázatát adják a közjavak iránti mennyiségi igények eltéréseinek, s ennél fogva ezek kielégítettségének vagy kielégítetlenségének is. A probléma az, hogy a népességi jellemzők sokszínűsége nem ipso facto megfelelője a közjavakból igényelt mennyiség heterogenitásának. Első megközelítésben mégis indokoltnak látszik feltételezni, hogy az egyes politikai egységekben élő népesség heterogenitási fokának eltérései használható közelítést adják a kielégítetlen kereslet fokában meglévő különbségeknek.

Az elégedetlen fogyasztóknak számos korrekciós lehetőség áll rendelkezésükre: elköltözhetnek, alacsonyabb szintű kormányzatokat hozhatnak létre igényeik kielégítésére, kereshetnek szabadpiaci alternatívákat, vagy fordulhatnak az öntevékeny szervezetekhez. Valamennyi lehetőséget sorban megvizsgálom majd, de a céloom nem egy olyan folyamat leírása, amelyben egymást követik a különböző megoldások, hanem az alkalmazkodási folyamat olyan általános egyensúlyi modelljének megalkotása, amelyben a fogyasztói kereslet kielégítésének mindezek a szervezeti formái egymás mellett, egymást kiegészítve működnek.

Az elégedetlen fogyasztó számára az egyik lehetőség az, hogy az ország más részébe, egy olyan közigazgatási egységbe költözik, ahol egyéni jóléte szempontjából kedvezőbb a közszolgáltatások és az adóterhek rendszere. Az ilyen alkalmazkodási stratégia lehetőségei természetesen sokkal nagyobbak, ha a helyi önkormányzatok, és nem a magasabb szintű közigazgatási egységek közötti vándorlásról van szó. Mivel azonban a lakóhelyválttatás korántsem olcsó multság, s a vele kapcsolatos döntéseket az adóterhek és a közszolgáltatások mérlegelésén kívül még sok más megfontolás is befolyásolja, feltételezhetjük, hogy az ilyen típusú korrekciók után még mindig maradnak fogyasztók, akiknek a közjavakkal kapcsolatos kereslete kielégítetlenül marad, vagy a kívántnál magasabb szinten nyer kielégítést.

Ez utóbbiak, ha nem költöznek el, nemigen tehetnek egyebet, mint hogy viselik az adóterheket, vagy megpróbálnak politikai nyomást kifejteni a kormányzatra az adók és a közszolgáltatások rendszerének megváltoztatása érdekében. Az előbbieik számára viszont más lehetőségek is kínálkoznak, ezekkel foglalkozik e fejezet hátralevő része.

Azok, akik több közszolgáltatást kívánnak, s ennek érdekében fizetni is hajlandók, megtehetik, hogy alacsonyabb szintű kormányzatokat hoznak létre. Ezeket a csak őket szolgáló szervezeteket aztán kötelezhetik arra, hogy az adott közjavakat az általuk kívánt mennyiségben biztosítsák. A "potyautas (free rider) problémát" természetesen nem tudják teljesen elkerülni; ha az alacsonyabb szintű kormányzat által nyújtott közszolgáltatások természete ezt lehetővé teszi, akkor mindig akadnak olyanok, akik fizetés nélkül vagy a rájuk

esőnél alacsonyabb hozzájárulás megfizetése mellett jutnak hozzá a szóban forgó közjavakhoz. Az elégedetlen fogyasztóknak vállalniuk kell az új kormányzati egységek megszervezésének költségeit is. Mindezek alapján várható, hogy (1) az alacsonyabb szintű kormányzatok növelik ugyan bizonyos közjavak (például parkok, könyvtárak) mennyiségét, de ugyanakkor (2) még mindig marad kielégítetlen kereslet. Tekintve, hogy kollektív fogyasztási javakról beszélünk, amelyek egyszerre több mint egy ember szükségleteit elégítik ki, meg kell jegyeznünk, hogy ezek termelésének bármely szektorban bekövetkező növekedése előidézheti az irántuk más szektorokban jelentkező kereslet csökkenését. Ha tisztán kollektív fogyasztást szolgáló jószágról van szó, amely sehol sem halmozódhat fel, akkor feltételezhető, hogy előállításának az egyik szektorban bekövetkezett növekedése - legalábbis egyensúlyi helyzetben - egy másik szektorban azonos mértékű csökkenést idéz elő. Ha nem tisztán kollektív fogyasztási javakkal van dolgunk, akkor ilyen azonos mértékű csökkenésre nem lehet számítani.

A közjavak kormányzat által biztosított mennyiségével elégedetlen fogyasztók előtt álló másik két korrekciós lehetőség az, hogy a magánszektorhoz (a for-profit piacokhoz) vagy az öntevékeny szektorhoz (a nonprofit piacokhoz) forduljanak. Tanulmányom középpontjában ez a két megoldás áll.

Nézzük először a magánszektor! A közgazdászörökben jelenleg uralkodó álláspont ezzel kapcsolatban az, hogy a piaci szektor a kollektív fogyasztási javakat az optimálisnál kisebb mennyiségben biztosítja, és ezért a kormányzat tehet, sőt, a hatékony erőforrás-allokáció érdekében kell is hogy tegyen lépéseket kínálatuk növelésére. Ennek a véleménynek a mélyén az a feltevés rejlik, hogy a magánszektor és a közületi szektor alternatív szervezeti mechanizmust jelent ugyanazoknak a javaknak a biztosítására.

4. A KÖZJAVAK ÉS A MAGÁNJAVAK HELYETTESÍTHETŐSÉGE

Ennek a feltevésnek az érvényességét én nem fogadom el. Alternatív feltevésem az, hogy adott időpontban egyaránt lehetőség van a kollektív fogyasztási javak, az ezek helyett alkalmazható magánjavak és a "közönséges" magánjavak termelésére. A kollektív javakat helyettesítő magánjavak lehetnek például az következők: a világítótornyot helyettesíthetik az egyes hajók fedélzetén elhelyezett radarkészülékek; a tiszta levegőt a lakásokban, autókban, munkahelyeken felszerelt légszűrők, légfrissítők; a tűzoltóságot az egyedi tűzvédelmi rendszerek; a (például gyógyszerekre vonatkozó) általános információt a termékreklámok; a rendőrséget a riasztóberendezések, záruk, örök, kutyák.

Abból a megfigyelésből azonban, hogy a kollektív javak helyettesítésére gyakran felhasználhatók a magánjavak, semmiképpen nem következik, hogy ez a helyettesítés tökéletes. Mint a fenti példából is látható, a helyettesítő termékek lényegesen különböznek a helyettesítettől, s ennek a különbségnek fontos szerepe van minden olyan kísérletben, amely a közületi szektor nagyságának megértésére és előrejelzésére irányul.

A magánjavak és a közjavak közötti helyettesítésre vonatkozó megfigyelés azt sugallja, hogy hasznos lenne tanulmányozni azt az "ágazatot", amely (1) a közületi szektor által biztosított összes terméket és szolgáltatást, (2) a magánszektorban előállított helyettesítő termékeket és - később tárgyalandó okokból - (3) az öntevékeny szektor által biztosított helyettesítő javakat egyaránt magában foglalja.

Feltehetőleg nincs technológiai akadálya annak, hogy a magánszektor kollektív javakat állítson elő. Ha ez így van, akkor valószínű, hogy adott ágazaton belül a kormányzati és a magánszektor által nyújtott javak "típusában" megfigyelhető bármely különbség a fogyasztói preferenciákat és/vagy a relatív árakat tükrözi. A fogyasztói preferenciák szempontjából a kollektív fogyasztási javaknak minden valószínűség szerint van egy jelentős hátrányuk a helyettesítésükre alkalmas magánjavakhoz képest, és ez az, hogy az egyes fogyasztók

egyéni leg kevésbé tudják befolyásolni formájukat, minőségüket, felhasználásukat, elosztásukat. Még a klasszikus közjavak, például a világítótorony vagy a honvédelem esetén is dönteni kell ezek konkrét formájáról, arról, hogy adott időben és adott körülmények között működjenek-e vagy sem.

Ritkán, vagy talán soha nem fordul elő, hogy ezekkel a döntésekkel valamennyi fogyasztó elégedett legyen, márpedig - a kollektív javak természetéből következően - ha egyszer megszületett a döntés, akkor a hatásai mindenkit érintenek. Egy adott világítótoronyt nem lehet a különböző felhasználók kedvéért hol ide, hol oda tenni, az egymással ütköző fogyasztói preferenciáknak megfelelően hol ki-, hol bekapcsolni.

Miért kellene akkor, e hátrány ellenére, a kormánynak biztosítani olyan közjavakat, amelyek magánjavakkal helyettesíthetők? Az egyik válasz az, hogy azért, mert a közjavak helyett használható magánjavak igen gyenge helyettesítők lehetnek. Ez a helyzet például a honvédelem esetében, ahol a kézfegyverek bajosan helyettesíthetik a hidrogénbombát, márpedig a társadalom úgy ítéli meg, hogy a tömegpusztító fegyverek magánkézbe semmi áron nem kerülhetnek. Sok más esetben viszont, sőt, talán a legtöbb olyan esetben, amikor a helyettesítésre szolgáló magánjavak nem kevésbé alkalmasak a cél elérésére, a közjavak egyetlen számottevő előnyének viszonylag alacsony relatív árak látszik. Ezért van az, hogy az emberek egy része a közjavakat (a hozzájuk tartozó adóterhekkel együtt) előnyben részesíti a piaci áron megvásárolandó magánjavakkal szemben. (Az érvényben levő adórendszer így befolyásolja azt, hogy az emberek milyen számban foglalnak állást a közjavak illetve a magánjavak mellett.)

S most visszatérhetünk annak elemzéséhez, hogy milyen választási lehetőségei vannak a kormányzat által biztosított közjavakkal elégedetlen fogyasztóknak. Az a fogyasztó, aki a piacon megszerezhető magánjavakkal való helyettesítés mellett dönt, gyakran a helyettesítendő közjavaktól erősen különböző árukat vagy szolgáltatásokat vásárol. Várhatóan azokat a javakat választja, amelyek tulajdonosuk számára nagyobb szuverenitást, más fogyasztóknak viszont kevesebb járulékos előnyt biztosítanak. Végül is, ha már a teljes költséget viselnie kell, nem oszthatja azt meg másokkal, akkor indokolt, hogy a termék kiválasztásánál az egyénileg elérhető előnyök maximumát próbálja elérni, s ne sokat törődjön az externáliákkal, amelyeket a termék más, kollektív fogyasztásra alkalmasabb formái esetleg nagyobb mértékben biztosítanak.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a kétszektoros (állami szektor - magánszektor) gazdaságban a közjavak korlátozott kínálata mellett az ilyen helyettesítési döntés a társadalom szempontjából eltérhet az optimálistól, még akkor is, ha egyébként az egyén szempontjából optimális. Könnyen előfordulhat, hogy a közjavak magánjavakkal való helyettesítése nem egyszerűen a preferenciák és a termelési költségek kölcsönhatását tükrözi, hanem inkább alkalmazkodást jelent a kormány által biztosított kollektív javak optimálisnál alacsonyabb szintjéhez. Az elemzés ezen a ponton azt sugallja, hogy a fogyasztók helyzete a piaci és az állami szektorban egyaránt eltér az optimálistól: a közjavak iránti igényüket az állam a kívántnál vagy alacsonyabb vagy magasabb szinten elégíti ki, saját piaci döntéseik pedig a társadalom szempontjából nem hatékonyak.

5. AZ ÖNTEVÉKENY SZEKTOR

Ezzel eljutottunk az alternatív szervezeti megoldások, köztük a nonprofit szervezetek kifejlődésének egy lehetséges magyarázatához. A fenti okfejtésből egyenesen következik az a hipotézis, hogy a kollektív javak biztosításának kormányzaton kívüli intézményeként létrejön az öntevékeny szervezetek egy csoportja. Ezek a szervezetek "kiegészítik" a közjavak állami kínálatát (ami akár nulla is lehet), és alternatívát nyújtanak a kollektív javak helyettesítésére szánt, a piaci szektor által előállított magánjavakkal szemben.

Ha az öntevékeny szervezetek valóban kollektív javakat nyújtanak, akkor várhatóan pénzügyi nehézségekkel kerülnek szembe, mivel az emberek hajlanak arra, hogy potyautasként viselkedjenek, anélkül vegyék igénybe a kollektív javakat, hogy azok előállításához hozzájárulnának. Mivel azonban a kielégítetlen keresletű fogyasztók számára kínákozó többi megoldás sem hatékony, érdemes lehet az öntevékeny szervezeteket "második legjobb" megoldásként létrehozni és fenntartani.

Az eddig elmondottakból látszólag az következik, hogy a kollektív javak iránti keresletre az első választ az állami szektor adja, minden egyéb csak az ezzel a válasszal kapcsolatos elégedetlenséget tükröző utólagos korrekció. Ez a sorrend azonban (amelynek a valóságos folyamathoz való viszonyáról a későbbiekben még ejtünk majd szót) itt csak a kifejtés megkönnyítését szolgálja. Bár az állami szektornak a kollektív javak biztosításában van néhány vitathatatlan előnye, megvan a maga hátránya is, hiszen az állami szervezetek fenntartása meglehetősen költséges. Amikor a gazdasági tevékenység szervezésének a különböző szektorokban felmerülő eltérő költségeit és a különböző kormányzati szinteken jelentkező költségeket vizsgáljuk (olyan kérdéseket tehát, amelyekről igen keveset tudunk), akkor már korántsem olyan nyilvánvaló, hogy melyik szektor reagál először a kollektív javak iránti igényre. Valószínű azonban, hogy nem a kormányzati szektor adja az első választ. Ennek az az oka, hogy a fogyasztók kollektív javak iránti igénye általában nem egyszerre ébred fel, így a politikai döntések szabályai szerint az állam kezdetben egyáltalán nem biztosítja a még csak kevesek által kívánt közjavakat, ami a kielégítetlen fogyasztókat az állami szektoron kívüli területekre irányítja.

Nem minden, a kormányzat által nyújtott termékben és szolgáltatásban találhatjuk meg a kollektív fogyasztás elemeit. Például az állami munkaközvetítést vagy a bestsellerek állami könyvtárakban való kölcsönzését (ellentétben a kutatási anyagokat nyújtó könyvtári szolgáltatásokkal) nem könnyű azzal megmagyarázni, hogy a piac ezeken a területeken kudarcot vallott volna.

Annak magyarázata, hogy a kormányok miért vállalkoznak a nem kollektív fogyasztást szolgáló javak biztosítására, alaposabb vizsgálódást igényelne, mi itt csak érinteni tudjuk a kérdést. Igazolhatja az ilyen állami szerepvállalást a piaci ügyletek (vagy a kötelezővé tétel) költségeinek megtakarítása azokban az esetekben, amikor egyes magánfogyasztási javak valamennyi állampolgár által fogyasztandó mennyiségét illetően széleskörű az egyetértés. Ha az állampolgárok már amúgyis fizetnek adót a kollektív javak állami finanszírozásának fedezésére, akkor előnyös lehet annyival többet fizetni, amennyi elegendő a magánjavak politikai többség által kívánatosnak ítélt minimális szintjének eléréséhez.

Tekintve, hogy az öntevékeny szektort létrehozó csoportként a kielégítetlen keresletű fogyasztókat jelöltük meg, fel kell tételeznünk, hogy az öntevékeny szektor relatív nagysága egy-egy ágazatban a lakossági kereslet heterogenitásától függ. Más szóval, az öntevékeny szektor, illetve az állami szektor által biztosított kollektív javak egymáshoz viszonyított aránya attól függ, hogy az állami szektor milyen mértékben képes az állampolgárok kollektív javak iránti sokszínű keresletét kielégíteni. Minél nagyobb az adott adóterhek mellett kielégítetlenül maradó kereslet, annál nagyobbak az öntevékeny szektor várható méretei. Így a kormányzat által biztosított kollektív javak adott szintjén annál szélesebb körű a nonprofit szektor várható tevékenysége, minél nagyobb a kereslet szóródása. Hasonlóképpen, minél homogénebb a fogyasztói kereslet, minél inkább hasonló az adófizetők által az adóterhek ellenében elvárt közszolgáltatások mennyisége, minél jobban megközelíti az adórendszer az egyéni határhasznoknak megfelelő árakat, annál kisebb lesz a kielégítetlen kereslet, és így az öntevékeny szektor is az állami szektorhoz viszonyítva. Ha igaz, és szerintem igaz, hogy az adók ritkán egyeznek meg a határhasznokkal, akkor az öntevékeny szektor részesedése a kollektív javak biztosításában közvetlenül az e javak iránti egyéni keresletek heterogenitásának megfelelően változik.

Jól jegyezzük meg, hogy nem a fogyasztók különbözősége a fontos, még csak nem is a fogyasztók keresleti függvényeinek heterogenitása, hanem az adott adóterhek mellett igényelt mennyiségek szóródása. A lakosság nagyon heterogén lehet a keresletét befolyásoló paraméterek (például a jövedelem) szempontjából, de az így kialakuló adóterhek mellett mégis igényelhet bizonyos kollektív javakból nagyjából azonos mennyiséget. És megfordítva, a keresleti függvények tekintetében a lakosság lehet viszonylag homogén, s mégis igényelhet különböző mennyiségeket a kollektív javakból, ha az adókban megfizetendő árak egyéneenként változnak.

Mivel a kollektív fogyasztási javakat és helyettesítőiket két, sőt esetleg három szektor együttesen biztosítja, egyáltalán nem könnyű megválaszolni azt a normatív kérdést, hogy vajon optimális, az optimálisnál kisebb vagy az optimálisnál nagyobb mennyiségben állítják-e elő őket. Olyan általánosabb elméletre van szükségünk, amely nem szorítkozik annak megállapítására, hogy a magánszektor a szükségesnél kisebb mennyiségben biztosítja a kollektív javakat, hanem az állami és az öntevékeny szektor egymást kiegészítő tevékenységére is magyarázatot ad.

6. A MAGÁNJAVAK ÉS A KÖZJAVAK KÖZÖTTI HELYETTESÍTÉS DINAMIKÁJA

Mindeddig feltételeztük, hogy kívülről adott azoknak a kollektív és egyéni fogyasztási javaknak a köre, amelyekből a fogyasztó választhat. Most elvetjük ezt a statikus feltevést, s helyette megvizsgáljuk e kör kialakulásának néhány meghatározó tényezőjét. Két kérdés vár megválaszolásra. Van-e alap annak előrejelzésére, hogy az idők során a kollektív javak köre gyorsabban vagy lassabban bővül-e, mint a magánjavaké? Mi határozza meg ezeket a változásokat?

Mint a fentiekben már elmondtuk, a közjavak és a helyettesítésükre használt magánjavak között az a legfőbb különbség, hogy az utóbbiak nagyobb szuverenitást biztosítanak a fogyasztónak, s ezért a fogyasztók általában többre értékelik őket. Ezt a különbséget figyelembe véve valószínűnek tűnik, hogy ha a fogyasztóknál adott jövedelmi szinten találunk egy bizonyos arányt a közjavak és az azok helyettesítésére szolgáló magánjavak vásárlása között, akkor számottevően magasabb jövedelmi szinten ez az arány csökkenni fog, ahogy a kereslet a magánjavak irányába tolódik el. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kollektív javak iránti kereslet jövedelemrugalmasságának bármely jövedelmi szinten szükségképpen negatívnak kellene lennie.

A jövedelemmel kapcsolatos hipotézis tehát a következő: Igen alacsony jövedelmi szinteken a kollektív javak iránti kereslet jövedelemrugalmassága pozitív és nagy. Jövedelmük növekedésével az emberek egy olyan állapotból, amikor sem a kollektív javakat, sem az azok helyettesítésére alkalmas magánjavakat nem vásárolták, eljutnak egy olyan fogyasztási szerkezethez, amelyben bizonyos kollektív javaknak már helye van. Amikor aztán jövedelmük tovább nő, akkor nő ugyan a kollektív javak iránti keresletük is, de egy ponton túl már inkább a helyettesítésükre alkalmas magánjavakat vásárolják. (A különböző kollektív javak esetében ez a pont természetesen igen különböző lehet.) Eléggé magas jövedelmi szinteken tehát a kollektív javak keresletének jövedelemrugalmassága még mindig pozitív ugyan, de már kisebb, mint a helyettesítésükre használt magánjavak keresletének jövedelemelaszticitása. Az egy lakosra jutó jövedelem szintje és a kormányzati szektor relatív nagysága közötti kapcsolat ábrája tehát valószínűleg egy megfordított U betű képét mutatná.

7. NÉHÁNY BIZONYÍTÉKMORZSA

Az itt felsorolandó tények, összefüggések sem egyenként, sem összességükben nem alkalmasak a fentiekben ismertetett feltevések "bizonyítására". Inkább arra szánom őket, hogy

olyan kutatási irányokat sugalljanak, amelyek közelebb visznek bennünket az öntevékeny szervezetek háromszektoros gazdaságban játszott szerepének megértéséhez.

7.1. A közjavakat helyettesítő magánjavak

Vegyük most szemügyre, hogy milyen hatásokkal jár, ha feloldjuk azt a kezdeti feltevést, mely szerint a közjavak és a magánjavak köre kívülről meghatározott. Ha igaz az, hogy bizonyos jövedelemszint felett az emberek a magánjavakat már előnyben részesítik a közjavakkal szemben, akkor a jövedelemszint általános emelkedésével várható, hogy a magánszektor kutatási és fejlesztési erőfeszítései egyre inkább a közjavak helyettesítésére alkalmas magánjavak felé irányulnak, s így nő az ilyen egyéni fogyasztási cikkek köre. Ez lehet az egyik magyarázó tényezője annak, hogy (a) egyre több lakásokban és üzletekben alkalmazható biztonsági berendezés jelenik meg, miközben a hagyományosan a közjavak közé tartozó közbiztonság, rendőri védelem köre is bővül; (b) a köztisztasági szolgáltatások helyettesítőjeként terjednek a házi szeméttelítő, szeméttörő berendezések; (c) a környezet tiszta levegőjét egyre inkább az elektronikus légszűrő berendezések váltják fel.

Általánosabban fogalmazva: számos példa mutatja, hogy a jövedelem emelkedésével csökken a fogyasztóknak a másokkal megosztott, csak korlátozott időben, meghatározott körülmények között használható javak, szolgáltatások iránti relatív kereslete, s ugyanakkor nő a kizárólag egyéni használatú javak iránti kereslet (például a tömegközlekedési vagy a közkönyvtári szolgáltatások igénybevételét felváltja a saját autó és a saját könyvtár).

7. 2. A közjavak öntevékeny biztosításának néhány történelmi bizonyítéka

Az elégedetlen fogyasztók és az öntevékeny szervezetek kapcsolatára vonatkozó korábbi elemzésünk e szervezeteket úgy határozta meg, mint az általában a kormányzattól várt kollektív fogyasztási javak egy részének biztosításáról gondoskodó nem-kormányzati szerveződéseket. Ennek helyessége a történelmi adatok segítségével tesztelhető. Feltevésünk ugyanis az, hogy a kisebbség akkor hoz létre önkéntességen alapuló szervezeteket egyes közjavak előállítására, amikor még nem érett meg a helyzet arra, hogy ezeket a javakat a politikai többség nyomására a kormányzat biztosítsa. Hipotézisünk szerint tehát az öntevékeny (nonprofit) szervezetek szerepvállalása történetileg megelőzi a közjavakról való kormányzati gondoskodást. Figyelemre méltó ezért, hogy a XVI. századi Angliában, ahol az állam igen szerény szerepet játszott a közjavak és közszolgáltatások biztosításában, a "magánfilantropia" (az önkéntes szektor) volt az alapja olyan rendkívül fontos kollektív intézményeknek és tevékenységeknek, mint az iskolák, a kórházak, a közutak, a tűzoltóság, a parkok, a hidak, a gátak és töltések, a csatornázás és vezetékes vízellátás, a kikötők építése és kezelése, a könyvtárak, a börtönök fenntartása és a szegényellátás. Az Erzsébet-korabeli Angliáról szintén azt jegyezték fel a történészek, hogy ott a kormány mellett az öntevékeny szervezetek is jelentős részt vállaltak a közjavak biztosításából.

Elméleti modellünkkel jól egybevág, hogy a kollektív javak kormányzati kínálatának politikailag meghatározott szintje még akkor is lehet nulla, amikor azok iránt egy népes kisebbség (vagy - ha a politikai döntések nem többségi elven születnek - akár a többség) jelentős keresletet mutat. Ha az elégedetlen fogyasztók keresletük kielégítése érdekében az öntevékeny szektorhoz fordulnak - és valószínűleg ez történik -, akkor elsőként ez a szektor fejlődik ki. Később, talán a gazdasági fejlődés eredményeként, megnőhet úgy a kereslet, hogy a kormánynak át kell vállalnia az általánosan igényelt közjavak biztosítását. Általában tehát arra lehet számítani, hogy az öntevékeny szektor időben előbb reagál a kollektív javak iránti keresletre, mint a kormányzati szektor.

Történeti perspektívában szemlélve felvetődik a kérdés, hogy a közületi szektor relatív nagyságában és közszolgáltatások körében megfigyelt változások vajon a fejlődési modell változóinak (például a jövedelemnek) a módosulásaiból következnek-e, vagy külső paraméterek (például a kormányzati szerepvállalás "megfelelő" mértékével kapcsolatos attitűdök) által meghatározottak. Természetesen mindkét tényező fontos lehet. Hipotézisünk mégis az, hogy a kormányzati szerepvállalás időben és országonként változó mértéke nem a vele kapcsolatos kívülről meghatározott attitűdök eredménye; sőt, magukat ezeket az attitűdöket is a jövedelem, a keresleti változók, a műszaki fejlettség és a termelési tényezők áraiban bekövetkező módosulások befolyásolják. A fejlettségi szinttől és a lakossági kereslet jellemzőitől függően az állami szerepvállalás is különbözőképpen alakulhat.

7.3. Az öntevékeny szervezetek által nyújtott kollektív javak finanszírozása

A kollektív javakat és szolgáltatásokat nyújtó öntevékeny szervezeteknek várakozásaink szerint pénzügyi nehézségekkel kell számolniuk, mert nem rendelkeznek azzal a kormányzati hatalommal, amellyel a kollektív finanszírozást kikényszeríthetnék. Fellép ezért az úgynevezett "potyautas probléma", a kollektív javak felhasználóinak egy része nem járul hozzá a finanszírozáshoz.

A részletesebb vizsgálat során azonban kiderül, hogy az öntevékeny szervezetek is tudnak bizonyos kényszerítő erővel fellépni a számukra szükséges anyagi források megszerzésében. Nem alkalmazhatnak ugyanolyan eszközöket, mint a kormány, nem róhatnak ki bírságokat, senkit nem ítéhetnek börtönbüntetésre, de az általuk felhasznált társadalmi kényszerek korántsem hatástalanok. Bár a jótékony szervezeteknek való adakozás érdekében az állampolgárokra kifejtett nyomás (néha) talán enyhébb valamivel, mint az adófizetés kényszere, a köztük felfedezhető különbség inkább csak mennyiségi, mint minőségi.

Számos kézenfekvő oka van annak, hogy az emberek minden jogi kényszer nélkül is támogatják az öntevékeny szervezeteket. Az első a már említett társadalmi nyomás. A második a Pareto-optimális újraelosztás legújabb koncepciójához kapcsolódik: az egyéni haszonfüggvények olyanok, hogy az egyén számára magából az adományozás tényéből és a másoknak biztosított előnyökből is haszna származhat. Az ellenérték látszólagos hiánya ugyanis félrevezető lehet. Az adományozó örömet, elégedettséget meríthet abból, hogy adományával jó célt szolgál. Ugyanakkor haszna származhat abból a hálából, megbecsülésből és ünneplésből, amit az adomány szomszédaiból és polgártársaiból kivált, s ez a haszon - bizonyos közvetítésekkel - akár anyagi haszonná is válhat.

Az adományokból származó haszon néha egészen közvetlen, és tárgyi ellenszolgáltatás formáját ölti: van például olyan szervezet, amely háromdolláros adomány fejében "ingyen" autótáskát ajándékozik az adományozónak. Máskor az ellenszolgáltatás sokkal közvettebb: például az adományozó neve felkerül egy emléktáblára, esetleg egy egyetemi vagy kórházi épület homlokzatára, s ezzel presztízst biztosít a támogatóknak.

Bár a kérdés, hogy miért szeretik az emberek az ilyen társadalmi megerősítés jellegű elismerést, és miért hajlandók még fizetni is érte, igen fontos pontja a haszonfüggvények meghatározásának, mégis sokáig kívül maradt a közgazdászok érdeklődési körén. Pedig nyilvánvaló, hogy rengeteg olyan gazdasági tranzakció zajlik le, amely nem szabályos adásvételi ügylet, amelyben nincs előre meghatározott ellenérték; az emberek sok olyan dolgot csinálnak (például vért adnak, jótékonyági intézményeket támogatnak), amiért kevés vagy éppen semmi biztos és világosan meghatározott jutalom nem jár. Egy másik példája ennek a magatartásnak az amikor a fiatalok a társadalombiztosítási rendszeren keresztül hozzájárulnak az időskorúak nyugdíjához, s meg vannak győződve arról, hogy ugyanezt - immár az ő javukra - a következő generáció is meg fogja tenni. A legkevésbé sem nyilvánvaló, hogy min alapul a fiataloknak ez a hite, de viselkedésüket mindenesetre

erőteljesen befolyásolja. Hasonló a helyzet a közoktatás támogatásával is. Úgy látszik, van egy olyan hallgatolagos "társadalmi szerződés" amelynek értelmében minden felnőtt generáció hozzájárul a fiatalok oktatásához.

Ez az elemzés azt sugallja, hogy még akkor is szólnak hatékonysági megfontolások az öntevékeny szervezeteknek szánt egyéni adományok közösségi támogatása mellett, amikor nincs mód a teljes kormányzati finanszírozásra. Az öntevékeny szervezetek által nyújtott kollektív fogyasztási javak társadalmi hasznosságának tudatában és a potyautas probléma ismeretében a szavazópolgárok többsége valószínűleg támogatná az olyan kormányprogramot, amely átvállalja az öntevékeny szervezetek által nyújtott közszolgáltatások költségeinek részleges finanszírozását. Ez annál is inkább feltételezhető, mert közismert az a veszély, hogy a potyautas problémára az addigi finanszírozók fogyasztásuk átcsoportosításával, a közjavak magánjavakkal való helyettesítésével reagálnak, ami csökkenti az erőforrások felhasználásának társadalmi hatékonyságát. A politikai többség részéről tehát az lenne a racionális döntés, ha hozzájárulna, hogy a kormány a mindenki által igényelt közjavak teljes finanszírozása mellett bizonyos egyéb közjavak nem-kormányzati előállítását is részleges támogatásban részesítse.

Ez a támogatás különböző konkrét formákat ölthet, lehet tényleges szubvenció vagy adókedvezmény. A gyakorlatban mindkét támogatási forma előfordul. Az Egyesült Államokban például a nonprofit kórházak egyszerre kaptak építési célokra készpénztámogatást a szövetségi kormánytól, s élvezték azt az adókedvezményt, amelynek értelmében a nekik nyújtott magánadományok leírhatók a jövedelemadó alapjából. Ugyanakkor az amerikai közkórházak minden költségét a kormány fedezte.

7.4. A kereslet heterogenitása

A tanulmány első részében ismertetett modell kimutatja, hogy akkor nem marad kielégítetlen kereslet, és akkor nincs szükség a kollektív javak kormányzati szektoron kívüli biztosítására, ha a befizetett adók ellenében minden fogyasztó lényegében ugyanakkora mennyiséget igényel a kollektív javakból. Az igényelt mennyiség heterogenitását rendkívül nehéz mérni, de a következő egyszerű feltevések lehetővé teszik annak a hipotézisnek a tesztelését, mely szerint a kollektív javak kormányzati szektoron kívül biztosított mennyisége az irántuk megnyilvánuló kereslet heterogenitásától függ. Tegyük fel, hogy (1) a kollektív javakért az adókon keresztül fizetett árak vagy minden személy számára azonosak, vagy különbözőek ugyan, de nem Lindahl típusú árak; (2) a kollektív javak iránti kereslet heterogenitásának foka pozitív korrelációban van a preferenciák heterogenitási fokával, mely utóbbi jól közelíthető az adott kormányzati egységben élő lakosság heterogenitását jellemző mutatókkal, például a vallási különbségekkel, a városi illetve a falusi életet választók arányával, a kulturális különbségekkel és egyéb olyan a keresletet befolyásoló változókkal, amelyek nincsenek szoros korrelációban az adófizetési kötelezettségekkel, s így nem kerülnek konfliktusba az (1) feltételezéssel. Ezeket a feltételeket adottnak véve számíthatunk arra, hogy ha két politikai egység (például ország) közül az egyikben heterogénebb a lakosság, mint a másikban, akkor - minden egyéb körülmény változatlansága esetén - az utóbbiban lesz kisebb a kollektív javak öntevékeny szervezetek által biztosított hányada, illetve a kollektív javaknak a magánjavakkal való helyettesítése. Röviden: a kevésbé heterogén népességű országban relative kisebb lesz a magán- és az öntevékeny, viszonylag nagyobb az állami szektor. És megfordítva: a heterogénebb, a kollektív javak iránt változatosabb keresletet támasztó lakosságú országban relative kisebb állami szektor alakul ki, viszonylag jelentősebb a kollektív javaknak magánjavakkal, illetve az öntevékeny szervezetek szolgáltatásaival való helyettesítése.

Jellemző példája ennek az összefüggésnek az egyházi szolgáltatások állami támogatása. Az egyházi szolgáltatások a közjavak fontos csoportját jelentik az adott valláshoz tartozók

számára, de nem képezik részét a többiek kollektív fogyasztásának. Állami finanszírozásuk ezért elsősorban ott várható, ahol a népesség többsége egyazon vallású. És valóban, az egyház állami támogatása igen jelentős az olyan "egyvallású" országokban, mint például Spanyolország vagy Írország, s lényegesen kisebb például a vallási szempontból rendkívül heterogén Egyesült Államokban. Az utóbbiban ugyanis szemlátomást nincs olyan egyház, amelynek állami támogatásával a választók többsége egyetértene.

Az empirikus vizsgálatok egész sorára lenne szükség ahhoz, hogy a gazdaság szektorok szerinti összetétele és a lakosság heterogenitása közötti összefüggést tesztelni tudjuk. Mind az idősorelemzések, mind a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok igen hasznosak lehetnének, végrehajtásukat azonban gátolja a lakosság heterogenitását leíró adatok hiánya.

7.5 Ágazati különbségek

Az állami, az öntevékeny és a magánszektor egymást kiegészítő és helyettesítő szerepének vizsgálata vezetett arra a gondolatra, hogy érdemes a szektorok közötti munkamegosztást ágazonként is elemezni. A kórházak, az oktatás, a könyvtárak és a munkaközvetítés tanulmányozása alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a szektorok közötti ágazatokon belüli munkamegosztást valószínűleg a nyújtott termék vagy szolgáltatás jellege határozza meg. Azokban az ágazatokban, ahol a kormányzat alapvetően magánjavit biztosít, a kielégítetlen kereslet léte általában a for-profit szektor kifejlődésében nyilvánul meg, s az öntevékeny szektor viszonylag kicsi marad. Hasonlóképpen, ha az állami szektornak alapvetően kollektív javakból nem sikerül kielégítenie a keresletet, akkor a helyettesítést főleg az öntevékeny szektor oldja meg, a magánszektor szerepe viszonylag jelentéktelen.

8. ÖSSZEFOGLALÁS

Az állami szektor által biztosított (azaz finanszírozott) javaknak az irántuk megnyilvánuló kereslet teljes kielégítéséhez hiányzó mennyiségét várhatóan vagy a for-profit magánszektor vagy az öntevékeny nonprofit szektor nyújtja, attól függően, hogy egyéni vagy kollektív fogyasztási javakról van-e szó. A javaknak ezen a "kollektív" jellegén túlmenően a szektorok egymáshoz viszonyított arányát az egyes ágazatokban a technikai fejlettség is befolyásolja; nevezetesen az, hogy a kollektív javak és a helyettesítésükre használható magánjavak mennyire hasonlítanak egymáshoz, illetve mennyire különböznek előállítási költségeik.

Az állami szektor relatív nagyságát megmagyarázó modellnek egyik fontos változója minden valószínűség szerint az adott javak iránti kereslet heterogenitása. Minél kisebb ez a heterogenitás, annál kisebb a kormányzati kívüli szektor. És megfordítva: minél nagyobb a heterogenitás és így a kielégítetlenül maradó kereslet, annál nagyobb lesz a nonprofit és a piaci szektor állami szektorhoz viszonyított együttes aránya.

Abból a tényből, hogy a fogyasztók a magánjavit általában jobban kedvelik a kollektív javaknál, nem következik, hogy mindig a kollektív javak helyettesítésére alkalmas magánjavit választják. A viszonylag alacsony jövedelemszinteken előfordulhat, hogy egyiket sem veszik igénybe. A magasabb jövedelemszinteken döntésüket a kollektív, illetve a magánjavak egységköltsége befolyásolja. Csak az egészen magas jövedelmeknél várható, hogy a költséggel kapcsolatos megfontolások már egyáltalán nem játszanak szerepet, s a kollektív javak fogyasztásához képest viszonylag jobban nő a helyettesítésükre alkalmas magánjavak vásárlása.

HENRY HANSMANN

A NONPROFIT SZEKTOR KÖZGAZDASÁGI ELMÉLET

1. BEVEZETÉS

A közgazdasági irodalomban megjelenő nonprofit elméleteknek - némileg mesterséges szétválasztás árán - két típusát különböztetjük meg: a nonprofit intézmények szerepével és a nonprofit szervezetek viselkedésével foglalkozó elméleteket. Az első típusba tartozó elméletek a következő kérdésekre keresik a választ: Miért vannak jelen a nonprofit szervezetek a gazdaságban? Milyen gazdasági funkciókat töltenek be? Miért találhatók meg bizonyos ágazatokban, másokban miért nem? Miért van az, hogy az állami és a for-profit szervezetekhez viszonyított piaci részesedésük ágazatonként erősen eltérő?

A második típusba tartozó elméletek más kérdéseket próbálnak megválaszolni: Milyen célokat követnek a nonprofit szervezetek? Mi motiválja a nonprofit szektorban működő vállalkozók és menedzserek viselkedését? Miben különböznek a nonprofit szervezetek a for-profit és az állami intézményektől? Milyen különbség mutatható ki tevékenységük hatékonyságában? Mennyiben tualjdoníthatók az ilyen különbségek a nonprofit forma speciális jellemzőinek?

A nonprofit szervezetek szerepére, illetve viselkedésére vonatkozó kérdések végső soron természetesen nem választhatók el teljesen egymástól. Annak megértéséhez, hogy miért jelennek meg a nonprofit intézmények az egyik, miért hiányoznak a másik ágazatban, némileg meg kell értenünk az e szervezetekre jellemző viselkedést is. A nonprofit elméletek azonban általában csak az egyik aspektussal foglalkoznak, ezért a szakirodalom itt következő áttekintésében is ezt a rendező elvet alkalmazzuk.

Vizsgálatunk elsősorban a "valódi" nonprofit szervezetekre összpontosít. Ezeket a szervezeteket az jellemzi, hogy profitjukat nem oszthatják szét vezetőik, tagjaik és alkalmazottaik között. Érdeemes hangsúlyozni, hogy maga a profitszerzés nem tilos; a nonprofit státus feltétele mindössze az, hogy az esetleges profitot a szervezet szolgáltatásainak fejlesztésére kell felhasználni, vagy a szervezeten kívüli természetes vagy jogi személyeknek adományként, támogatásként átadni.

2. A NONPROFIT SZERVEZETEK TÍPUSAI

A nonprofit szektort alkotó szervezetek meglehetősen sokfélék. A hivatkozások megkönnyítése érdekében itt egy olyan osztályozásukat alkalmazom, amely (1) jövedelemforrásaikon, (2) irányításuk módján alapul.

Azokat a szervezeteket, amelyeknek a bevételei között az adományok kiemelkedő helyet foglalnak el, a továbbiakban "adományokból élő" nonprofitoknak nevezem. Azokra a szervezetekre, amelyeknek a jövedelme elsősorban vagy kizárólag termékek és szolgáltatások ár- és díjbevételeiből származik, mint "üzleti bevételekből élő" nonprofitokra fogok hivatkozni. Az előbbi csoportba tartozik például a Vöröskereszt, az utóbbiba sorolhatjuk a nonprofit kórházakat, szociális otthonokat.

A másik csoportosítási szempontnál a kérdés az, hogy ki tartja a kezében a nonprofit szervezet ellenőrzését és irányítását, ki választja meg a szervezet vezetőit vagy kuratóriumát. Ha az irányításról azok döntenek, akiktől a szervezet jövedelme származik, akkor "önigazgató" nonprofitról fogok beszélni; ha nem, akkor a "vállalkozói" nonprofit elnevezést alkalmazom.

A két csoportosítási ismérv együttes érvényesítésével a nonprofit szervezetek négy típusát tudjuk megkülönböztetni:

- az adományokból élő öngazgató,
- az adományokból élő vállalkozói,
- az üzleti bevételekből élő öngazgató és
- az üzleti bevételekből élő vállalkozói

nonprofitokat.

A négy típus közötti határok természetesen elmosódnak. A nonprofit egyetemek jelentős része például egyszerre függ a tandíjaktól és az adományoktól, s így egyik csoportba se sorolható be egyértelműen. Besorolásuk egyébként irányítási szempontból is kétséges, hiszen vezetőik egy részét az adományozók jelölik ki, más részük viszont mind az adományozók, mind a tandíjat fizető hallgatók akaratától függetlenül kerül az egyetem élére. A felsorolt négy kategóriát tehát csak ideáltípusnak tekintjük, amelyre témánk világos kifejtése érdekében van szükségünk.

3. A NONPROFIT SZERVEZETEK SZEREPE

A nonprofit szervezetek gazdasági szerepének megmagyarázására számos elmélet született. Ezek részben egymással versenyeznek, részben kiegészítik egymást.

3.1. A közjavak elmélete

A nonprofit szervezetek szerepére vonatkozó első általános közgazdasági elméletet Weisbrod (1975, 1977) alkotta meg, aki szerint a nonprofitok funkciója az, hogy a magánszférában állítanak elő (a szó közgazdasági értelmében vett) közjavakat. Weisbrod érvelése szerint a közjavakból a kormányzat csak annyit biztosít, amennyi az átlagos szavazópolgár keresletét kielégíti, ezért a keresletnek az átlagost meghaladó része kielégítetlen marad. A nonprofit szervezetek éppen azért jönnek létre, hogy a kormányzati szektor tevékenységét kiegészítve ezt a reziduális keresletet kielégítsék.

Weisbrod elméletének egy igen fontos jelenséget sikerül megragadnia, mégpedig azt, hogy a nonprofit szervezetek jelentős része olyan szolgáltatásokat nyújt, amelyek (legalábbis a lakosság egy része számára) közjavaknak számítanak. Kétségtől igaz ez például az olyan, adományokból élő nonprofitok esetében, amelyek az orvostudomány fejlesztése érdekében, kutatási célból gyűjtenek adományokat. A közjavak elmélete azonban (eredeti formájában) mégis nyitva hagy két kérdést. Először: sok olyan nonprofit szervezet van, amelynek a szolgáltatásai nem közjavaknak, hanem magánjavaknak tűnnek. Különösen igaz ez azokra az üzleti bevételekből élő nonprofitokra, amelyeknek a nonprofit szektoron belüli aránya az utóbbi években látványosan nőtt. A nonprofit kórházakban végrehajtott vakbélműtétek, a nonprofit intézmények által nyújtott gyerekgondozási, oktatási, öregellátási vagy éppen kulturális szolgáltatások a szó megszokott értelmében nemigen tekinthetők közjavaknak. Másodszor: Weisbrod elmélete nem jut messzire annak magyarázatában, hogy miért a nonprofit és miért nem a for-profit szervezetek vállalják fel az átlagost meghaladó kereslet kielégítését. Mi az, ami a nonprofitokat alkalmasabbá teszi erre a szerepre, mint a for-profit szervezeteket?

3.2. A szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete

Új, a Weisbrodétól némileg különböző elméleti megközelítés elemei jelentek meg a nonprofit szektor gazdasági szerepének magyarázatában, amikor Nelson és Krashinsky (1973) kimutatta, hogy a szülők nehezen tudják megítélni a gyerekek óvodai és bölcsődei ellátásának

minőségét. Ebből a szerzők szerint az következhet, hogy a szülők esetleg szívesebben válnak egy általuk megbízhatónak tartott nonprofit szervezet patrónusává, mint hogy a piacon vásárolják meg a szükséges szolgáltatásokat, ahol okkal félhetnek a minőségrontástól. Ez lehet a magyarázata annak, hogy az óvodák és bölcsődék között olyan sok Amerikában a nonprofit szervezet. Hasonló célzást tett egy korai tanulmányában Arrow (1963b) is, aki az egészségügyről írva futólag megjegyezte, hogy a nonprofit kórházak létrejöttének részben a betegek és az egészségügyi szolgáltatást nyújtók közötti információs aszimmetria lehet a magyarázata.

A Nelson és Krashinsky által felvetett ötletet Hansmann (1980) továbbfejlesztette és általánosította, kimutatva, hogy a nonprofitok tipikusan azokban a helyzetekben jelennek meg, amikor a fogyasztók (akár a szolgáltatás természetéből következően, akár a vásárlásával kapcsolatos körülmények folytán) nem érzik képesnek magukat a kapott szolgáltatás mennyiségének vagy minőségének pontos megítélésére. Ilyenkor a for-profit szolgáltatóknak az indíttatásuk is, a lehetőségük is megvan arra, hogy becsapják a fogyasztókat, az ígértnél és megfizetettnél kevesebb szolgáltatást nyújtsanak nekik. A nonprofit szervezeteknek ezzel szemben megvan az az előnyük, hogy - mivel a profit nem osztható szét - vezetőik nem húzhatnak személyes hasznot a minőségrontásból, s így kevésbé érdekelték a fogyasztók becsapásában, mint a for-profit szervezetek menedzserei. A nonprofit szervezeteknek tehát akkor van előnye a piaci szektorhoz képest, ha a fogyasztónak nyújtott védettség értéke nagyobb, mint az alacsony hatékonyságból származó hátrányok, amelyek nonprofit forma esetén elkerülhetetlenek. Ez az elmélet - amely lényegében azt mondja, hogy a nonprofitok ott jelennek meg, ahol a megszokott szerződéses kapcsolatok nem nyújtanak elegendő védelmet a fogyasztóknak a termelőkkel szemben - a szakirodalomban a szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete néven vált ismertté.

3.2.1 Az adományokból élő nonprofit szervezetek

Bár a szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete olyan szerzők munkáin alapul, akik főleg az üzleti bevételekből élő szervezetekkel foglalkoztak, mégis az adományokból élő nonprofit szervezetekre alkalmazható leginkább. Az adományozó bizonyos értelemben nem más, mint szolgáltatások vásárlója, aki csak abban különbözik az üzleti bevételekből élő nonprofit (vagy akár for-profit) szervezetek ügyfeleitől, hogy a szolgáltatásokat vagy (1) mások számára vásárolja (jótékonyág esetén például a szegények és egyéb rászorulóknak részére), vagy (2) olyan oszthatatlan közfogyasztási javak közül választja, amelyeknél nemigen különíthető el, hogy mennyi belőlük az egyes fogyasztó vásárlása. A vásárló mindkét esetben nehezen tudná megállapítani, hogy az eladó valóban teljesítette-e a megígért szolgáltatást, ezért indokoltnak érezheti, hogy inkább egy nonprofit szervezetet segítsen adományával.

Az Egyesült Államokban gyakori például az, hogy az emberek a CARE nevű nonprofit szervezetnek adományozott összegekkel segítik a fejlődő világ éhezőinek ételmisszerrel való ellátását. Ezt a közvetítő szerepet elméletileg egy for-profit szervezet is el tudná játszani, vállalva, hogy adott összeg befizetése ellenében adott mennyiségű ételmezt juttat el a rászorulóknak. A nehézséget itt az okozná, hogy a vásárló (az adományozó), akinek nincs kapcsolata a segélyezettekkel, alig vagy egyáltalán nem tudná ellenőrizni, hogy a szervezet teljesíti-e vállalt kötelezettségét, még kevésbé, hogy jól teljesíti-e. Ilyen körülmények között egy for-profit vállalat könnyen engedhet a csábításnak, hogy az ígértnél kevesebb vagy rosszabb szolgáltatást nyújtson.

Hasonló a helyzet a közjavakkal is. Ha valaki hozzájárul mondjuk egy rádióállomás finanszírozásához, akkor az előbbi példától eltérően legalább maga is ott van a szolgáltatást igénybe vevők között, s így meg tudja ítélni, hogy az elfogadható-e. Nem tudja viszont megítélni azt, hogy az ő ötven dolláros hozzájárulását valóban felhasználták-e a szolgáltatás

mennyiségének növelésére, minőségének javítására, vagy az egyszerűen valakinek a zsebébe vándorolt. Ha a rádióállomást egy for-profit vállalat működteti, akkor az érdekelt lesz benne, hogy sokkal több hozzájárulást gyűjtsön össze, mint amennyire a program finanszírozásához szükség van. Ilyen helyzetekben a nonprofit szervezeti forma, amely kizárja a profit szétosztását, az egyén számára biztosítékot jelent arra, hogy befizetéseit valóban a megvásárolni kívánt szolgáltatás előállítására fordítják.

Mint az utóbbi példa mutatja, a szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete komplementere a közjavak fentiekben ismertetett elméletének. A közjavak elméletét lényegében úgy tekinthetjük, mint a szerződéses kapcsolatok kudarcára alapozott elmélet speciális esetét. A Weisbrod által leírt okokból előfordulhat, hogy van bizonyos, a kormány által ki nem elégített reziduális kereslet a közjavak (például a nem-kereskedelmi rádiózás) iránt. Ha ilyen esetekben az egyének rászánják magukat, hogy önként hozzájáruljanak az általuk igényelt közjavak finanszírozásához, akkor (az előbbiekben ismertetett ellenőrzési problémák miatt) inkább egy nonprofit szervezethez, mint egy for-profit vállalkozáshoz fordulnak.

Az eddigiekben hallgatólagosan feltételeztük, hogy az adományozók természetes személyek. Számos esetben azonban maga a kormány is fontos, sőt, néha az egyetlen adományozó. Adományai esetenként direkt támogatások, mint például a nonprofit színházaknak, zenekaroknak vagy kórházaknak adott szubvenciók. Máskor indirekt támogatások formáját öltik, mint például a nonprofitok által élvezett adókedvezmények, csökkentett postai tarifák. A kormánynak - a támogatás konkrét formájától függetlenül - gyakran a szerződéses kapcsolatoknak ugyanazzal a problémájával kell szembenéznie, mint az egyéni adományozóknak, hogy tudniillik nem könnyű egyértelműen eldönteni, vajon a támogatást teljes egészében arra a célra használták-e fel, amire szánva volt. Következésképpen - csakúgy, mint az egyéni adományozók - a kormány is hajlik rá, hogy a for-profit vállalkozások helyett inkább a nonprofit szervezeteket támogassa, s ezzel további keresletet teremt ez utóbbiak szolgáltatásai iránt.

3.2.2. Az üzleti bevételeiből élő nonprofit szervezetek

A szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete az üzleti bevételeiből élő nonprofit szervezetek szerepére is magyarázatot kínál. Azok a szolgáltatástípusok (például gyermekgondozás, oktatás, öregellátás), amelyeket ezek a nonprofitok általában nyújtanak, többnyire olyan komplexek, hogy minőségüket a vásárló nehezen tudja megítélni. Ráadásul a tényleges vásárló gyakran nem ugyanaz a személy, mint aki a szolgáltatást igénybe veszi, így az értékelés még több nehézségbe ütközik. (A gyerekeknek szánt szolgáltatásokat a szülők vásárolják, az öregek ellátásáért rendszerint a rokonság vagy az állam fizet.) Végül, az üzleti bevételeiből élő nonprofit szervezetek általában olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyeket a fogyasztók hosszú távon, folyamatosan vesznek igénybe, s éppen ezért számukra jelentős költségekkel járhat, ha az egyik szolgáltatót elhagyva más intézményhez akarnak fordulni. A vásárlók korlátozott mozgásszabadságát kihasználva a for-profit szolgáltatók könnyen visszaélhetnek helyzetükkel. Mindebből az következik, hogy a fogyasztók számára előnyösebb, ha olyan cégekhez fordulnak, amelyek nem profitorientáltak, tehát kevésbé érdekeltek a vásárlók megkárosításában.

Azokon a területeken, ahol az üzleti bevételeiből élő nonprofitok működnek, a szerződéses kapcsolatok kudarcának problémája valószínűleg kevésbé súlyos, mint az adományokból élő nonprofitok működési területén. Nem meglepő tehát, hogy az előbbiek szinte mindig együtt vannak jelen a piacon az övékhez hasonló szolgáltatásokat kínáló for-profit szervezetekkel.

3.2.3. A támogatási elméletek

A nonprofit szervezetek a legtöbb ágazatban, ahol tömegesen vannak jelen, egész sor különböző közvetlen és közvetett támogatást élveznek. Ilyenek például a szövetségi, állami szintű és helyi adókedvezmények, a csökkentett postai tarifák, az adómentes kötvények útján történő finanszírozás és a foglalkoztatási adók rendszerében kapott könnyítések. Gyakran megfogalmazódik az az állítás (pl. Fama-Jensen, 1983a), hogy az ilyen támogatások nagyban hozzájárulnak a nonprofit forma terjedéséhez, különösen azokban az ágazatokban, ahol a nonprofit és a for-profit szervezetek versenyeznek egymással.

Ezeknek a támogatásoknak a szerkezetét és igénybevételi lehetőségét tekintve véve azonban kétségbe kell vonnunk, hogy számottevően befolyásolnák a nonprofit szervezetek fejlődésének és ágazatok közötti megoszlásának alakulását. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a támogatások körének bővülése, új ágazatokra való kiterjedése inkább követte mint megelőzte a nonprofit szervezetek számának növekedését. Valószínű ugyanakkor, hogy a támogatások hozzájárultak a nonprofit szektor erősödéséhez azokban az ágazatokban, ahol az ilyen szervezetek már megjelentek.

Egy általam végzett empirikus vizsgálat (Hansmann, 1985a) megkísérelte tesztelni a támogatások nonprofit szektorra gyakorolt hatását. Az elemzés az USA keresztmetszeti (államonkénti) adatain alapult, és négy olyan ágazatra (a kórházakra, a szociális otthonokra, az alap- és középfokú oktatásra, valamint a szakmai képzésre) terjedt ki, amelyekben a nonprofit szervezetek és a for-profit vállalkozások versenyeznek egymással. Az eredmények azt mutatták, hogy az állami ingatlanok átengedése, a forgalmi adó- és jövedelemadó kedvezmények szignifikáns mértékben befolyásolták a nonprofit szervezetek piaci súlyának növekedését for-profit versenytársaikkal szemben.

3.3. A fogyasztói ellenőrzés elmélete

Vannak a nonprofit szervezeteknek (és különösen az öngazgató nonprofitoknak) olyan típusai, amelyekről nem feltételezhető, hogy a szerződéses kapcsolatok kudarcra játszott volna szerepet a létrejöttükben.

Úgy tűnik például, hogy az exkluzív társadalmi klubok léte nem magyarázható a szerződéses kapcsolatok kudarcával. Az ilyen szervezetekben a tagok ugyanolyan jól meg tudják ítélni a szolgáltatások minőségét, mint - mondjuk - egy üdülőszállóban. Ha mégis a nonprofit formát választják, az nyilvánvalóan egyszerűen azért van, mert teljes ellenőrzésük alatt akarják tartani az intézményt, nehogy egy esetleges tulajdonos a monopolhelyzetével visszaélve az indokoltnál magasabb árat fizettessen velük. A monopolhelyzet ezeknél a társadalmi kluboknál abból adódik, hogy a klubtagság válogatott személyekből áll. Tagnak lenni annyit jelent, mint rendszeresen kapcsolatba kerülni magas társadalmi állású, vonzó társaságot jelentő emberekkel. Ha egy ilyen klub for-profit vállalkozásként működne, akkor tulajdonosa számára igen nagy lenne a csábítás, hogy ne csak a tényleges költségeket fizettesse meg a klubtagokkal, hanem a klubtagságból származó társadalmi előnyök egy részét is. Monopolárakat alkalmazhatna mindaddig, amíg a potenciális klubtagok nincsenek elég sokan ahhoz, hogy több, egymással versengő klub jöhessen létre. Az érintettek tehát abban érdekeltek, hogy maguk hozzák létre exkluzív klubjukat, s ne adjanak alkalmat rá, hogy a for-profit vállalkozók kezébe kerüljön. Ilyen értelemben a társadalmi klubok tulajdonképpen gazdasági szerepet játszanak, s mint ilyenek leginkább a fogyasztási szövetkezetekre hasonlítanak, kevés közös vonást mutatnak a többi nonprofit szervezettel.

A finanszírozóknak a nonprofit szervezetek fölött gyakorolt ellenőrzését szélesebben értelmezi Ben-Ner (1986), aki amellet érvel, hogy eredetileg a legtöbb nonprofit szervezet létrehozásának célja a termelők és szolgáltatók fölötti közvetlen fogyasztói kontroll biztosítása volt. Három olyan lehetséges helyzetet nevez meg, amikor a fogyasztók előnyösebbnek tarthatják, hogy közvetlenül, és ne a piaci mechanizmusokon keresztül

ellenőrizték a termelő és szolgáltató szervezeteket. Az első ilyen helyzet az, amikor a szerződéses kapcsolatok csődöt mondanak (a termelés mennyiségére és minőségére vonatkozó információk aszimmetrikusak). Ben-Ner itt inkább a fogyasztói ellenőrzést mint az információs aszimmetria kiküszöbölésének eszközét tekinti megoldásnak, és nem a nonprofit elvet, amely megszünteti a szervezet érdekeltségét abban, hogy ezt az aszimmetriát kihasználja. A második ilyen eset az, amikor a termelő monopolhelyzetben van, s bár a termék minősége könnyen ellenőrizhető, a minőségi skála potenciálisan igen széles, a termék mégis csak egyetlen, a termelő által meghatározott minőségben áll rendelkezésre. A problémát itt az okozza, hogy a piaci jelzésekre alapozva a vállalat esetleg nem az átlagos, hanem a marginális fogyasztói igényekhez alkalmazkodva dönt a termék minőségéről. A harmadik olyan helyzet, amelyben közvetlenül fogyasztói ellenőrzésre van szükség, az, amikor tipikusan kollektív fogyasztási javak előállításáról van szó, s így a kollektív döntések nagyobb aggregált jólétet eredményezhetnek, mint a profitra törekvő magánberuházók allokációs döntései.

Elméletének kifejtése során Ben-Ner nem különbözteti meg a nonprofit szervezeteket a fogyasztási szövetkezetektől, sőt, azt a benyomást kelti, hogy elmélete mindkét intézménytípus megjelenését egyformán megmagyarázza. Ez a két szervezeti forma azonban - mint a következő alfejezetből kiderül - más-más gazdasági funkciót tölt be, így a gazdasági szerepüket vizsgáló elméletnek is különbséget kell tennie közöttük.

3.4. A nonprofit szervezetek és a korlátozott profitú vállalkozások más formái

Nem a nonprofit intézmény képviseli az egyetlen olyan szervezeti formát, ahol a profit felhasználása korlátozott. A magántulajdonban levő közszolgáltató vállalatok általában olyan árszabályozásnak vannak alávetve, amely csak a beruházott tőke tisztas megterülését teszi lehetővé. Az építőiparban és az állami támogatást élvező lakásszektorban gyakoriak az olyan vállalkozások, amelyek szerződésben vagy alapszabályukban vállalják, hogy egy meghatározott maximális rátánál nem fizetnek nagyobb osztalékot a részvények után. A termelőszövetkezetek és a fogyasztási szövetkezetek számára szintén az alapító okirat írja elő, hogy a befektetett tőke után milyen százalékos osztalékot fizethetnek. Bizonyos szolgáltatások (pl. vagyonvédelem) esetén az olyan szerződések is gyakoriak, amelyek a tényleges költségek előre rögzített százalékos hányadában határozzák meg a szolgáltató nyereségét.

A profit korlátozásának ezek az egymáshoz hasonló formái arra csábíthatnak, hogy azonos gazdasági funkciót tulajdonítsunk nekik. Erről azonban valójában szó sincs. Az osztalék korlátozását vállaló cégek lényegében ugyanazt a szerepet játsszák, mint az adományokból élő nonprofitok: a kormány arra használja fel őket, hogy a lakástámogatásokat rajtuk keresztül juttassa el a rászorulókhhoz. Az osztalék korlátozása arra szolgál, hogy a vállalkozókat megakadályozza a rászorulóknak szánt támogatások "lenyelésében". Egészen más a szerepe a közszolgáltató vállalatok számára előírt árkorlátozásnak, hiszen ez a monopolhelyzettel való visszaélést igyekszik megakadályozni, nem is hasonlít tehát a nonprofitok hagyományos funkcióira. (Azok az ágazatok, ahol a nonprofit szervezetek működnek, szinte mind jellegzetesen sokszereplősek.) A fogyasztási szövetkezetek általában szintén a monopolhelyzetekre adott válaszként jönnek létre. A közszolgáltató vállalatokhoz hasonlóan (és a nonprofitoktól eltérően) rendszerint csak egyszerű, standardizált termékeket és szolgáltatásokat forgalmaznak, létrejöttük tehát nem magyarázható a szerződéses kapcsolatok kudarcával. Akadnak azonban kivételek is közöttük, például az életbiztosítási társaságok, amelyek formális struktúrájukat tekintve fogyasztási szövetkezeteknek számítanak. Ezek eredetileg döntően azért jöttek létre, mert a szerződéses kapcsolatok a biztosítási piacon kudarcot vallottak. (Hansmann, 1985b)

A tényleges költségekre alapozott szerződéseknek viszont az a szerepük, hogy a vásárlóra hárítsák át a kockázatot azokban az esetekben, amikor a költségek alakulását mindkét fél csak bizonytalanul tudja becsülni. Easley és O'Hara (1984) kimutatta, hogy az ilyen szerződéseknek van egy speciális formájuk (a költségtérítést plusz változó díjtételeket kikötő szerződés), amely nem a kockázat megosztására szolgál, hanem inkább az információs aszimmetria kihasználását jelenti. A termelő ilyenkor visszaél azzal, hogy többet tud a költségek alakulásáról, mint a fogyasztó. Ez az információs aszimmetria azonban lényegesen különbözik a termék minőségével kapcsolatos információk aszimmetrikus eloszlásától, mely utóbbi rendszerint a nonprofit szervezetek megjelenéséhez vezet.

3.5. A nonprofit szervezetek és az állami intézmények

Mint az eddigiekből is kiderült, a nonprofit szervezetek gazdasági szerepével foglalkozó munkák többsége a nonprofit és a for-profit szervezeti forma közötti választásra összpontosított. Különösen igaz ez azokra az elméletekre, amelyek a szerződéses kapcsolatok kudarcával, a támogatásokkal vagy a monopolhelyzet korlátozására irányuló fogyasztói erőfeszítésekkel próbálták megmagyarázni a nonprofit szervezetek megjelenését. Viszonylag kevés figyelmet fordítottak a nonprofitok és az állami intézmények szerepének összehasonlítására. Ez komoly hiba volt, hiszen a nonprofit szervezetek tipikusan azokban az ágazatokban működnek, ahol a feladatok állami intézmények segítségével történő ellátása tényleges alternatívának számít. És valóban, az Egyesült Államokban számos olyan ágazatban jelentős az állami intézmények piaci részesedése, ahol a nonprofit szervezetek is nagy számban vannak jelen, így a kórházi ellátásban, az öreggondozásban, az alap- és középfokú oktatásban valamint a szakképzésben. Mi több, az Amerikában jórészt a nonprofitok által ellátott területeken (például az egészségügyben, a felsőoktatásban és az előadóművészetekben) a fejlett országok legtöbbszörében szinte kizárólag állami intézmények működnek.

Az eddig kialakított elméletek e hiányosságának az egyik fontos magyarázata kétségkívül az, hogy a kortárs gazdaságtudomány sokkal koherensebb képet ad a for-profit vállalatokról, mint az állami intézmények szerepéről, s így biztosabb bázist nyújt a nonprofit-for-profit, mint a nonprofit-állami összehasonlításhoz. Ennek ellenére akad azért néhány közgazdasági munka, amely igyekszik megvilágítani a nonprofit szervezetek és az állami intézmények közötti kapcsolatokat.

Ilyen mindenekelőtt Weisbrod (1975, 1977) korábban már ismertetett elmélete, mely szerint a nonprofitok szerepe az, hogy az átlagost meghaladó, és így a kormány által kielégítetlenül hagyott keresletre próbálnak reagálni. Ez az elmélet arra a következtetésre vezet, hogy a nonprofit szektor állami szektorhoz viszonyított piaci részesedése azokban a közigazgatási egységekben lesz nagyobb, ahol heterogénebb a kereslet.

A nonprofit szervezetek és az állami intézmények közötti választásra vonatkozóan további megfontolásokat tartalmaznak Nelson és Krashinsky (1973) valamint Hansmann (1980) munkái. Ezek kimutatják, hogy az állami intézményeknek vannak bizonyos előnyeik és hátrányaik a nonprofitokhoz képest. Ilyen előny (főleg a közjavak esetében) például az, hogy az állami intézmények az adók jóvoltából könnyebben jutnak hozzá a számukra szükséges tőkéhez és működési költségekhez, mint a nonprofit szervezetek. Ugyanakkor ezek az állami intézmények általában egy olyan felügyeleti rendszerbe illeszkednek, amely lehetővé teszi, hogy a kormány információkat szerezzen róluk, és ellenőrzése alatt tartsa őket. Ez a felügyeleti rendszer arra is alkalmas, hogy biztosítsa a szolgáltatások minőségének ellenőrizhetőségét azokban a helyzetekben, amikor a szerződéses kapcsolatok kudarcot vallanak. Másrészt viszont ez a rendszer olyan nagyfokú bürokratizáltságot feltételez, amely az állami szolgáltatásokat lényegesen költségesebbé és rugalmatlanabbá teheti, mint a

nonprofit szektor szolgáltatásait. A nonprofit szervezeti formának megvan az az előnye, hogy sok, egymástól független szervezet kialakulását teszi lehetővé, ami versenyhelyzetet teremt, és javítja a piaci hatásokra való érzékenységet.

További kérdéseket vet fel a kormányzati tevékenység és az adományokból élő nonprofitok viszonya. A kormányzati politika számos különböző módon tudja befolyásolni az adományokból élő nonprofit szervezetek tevékenységének nagyságrendjét és irányait. Az utóbbi években komoly elméleti és empirikus kutatás indult meg annak feltárására, hogy mennyiben befolyásolják az adókedvezmények az adományok alakulását, és hogy a megnövekedett adományok hogyan oszlanak meg a jótékonyág különböző területei között (Feldstein, 1975; Clotfelter és Salamon, 1982). Kevésbé feltárt, de legalább ennyire érdekes az is, hogy a közvetlen állami támogatások milyen utakon jutnak el a nonprofit szervezetekhez, vagy hogy a nonprofitokkal versenyző állami szolgáltató intézmények pozitívan vagy negatívan befolyásolják-e a nonprofitok tevékenységének mennyiségét és típusait. Hasonlóképpen érdekes az a kérdés is, hogy a kormány miért dönt bizonyos esetekben a szolgáltatások állami megszervezése, más esetekben pedig a nonprofit szervezeteknek nyújtott támogatások mellett (Rose-Ackerman, 1981).

3.6. Az adományok útján történő finanszírozás szerepe

Érdeklődésre tarthat számot az adományokkal kapcsolatos kérdések csoportja is. A szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete magyarázatot ad arra, hogy az adományok útján finanszírozott szervezetek szinte mind nonprofit formát öltenek. Az adomány már definíció szerint is olyan pénzáttengedés, amely (bár rendszerint meghatározott célokra szánják) nem egyszerűen az adományozó által fogyasztandó magánjavak finanszírozására szolgál. Következésképpen erősen valószínű, hogy az adományozó nehezen tudja adományának felhasználását ellenőrizni, s ezért szükségét érzi azoknak a biztosítékoknak, amelyeket a nonprofit forma jelent. A szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete önmagában azonban nem képes megmagyarázni azt, hogy bizonyos szolgáltatásokat adományok útján finanszíroznak, másokat pedig nem. Vannak persze olyan szolgáltatások (például a szegényellátás vagy a közjavak biztosítása), amelyeket természetüknél fogva adományokkal kell finanszírozni, ha az állami szektoron kívüli finanszírozásukra egyáltalán szükség van. Vannak azonban az adományokból finanszírozott nonprofit szervezeteknek olyan szolgáltatásai, amelyek nyilvánvalóan nem tartoznak ebbe a csoportba. Az alaposabb vizsgálat ezekben az esetekben néha azt sugallja, hogy az adományokon keresztül történő finanszírozás a piac speciális típusú, az egyes ágazatokra jellemző működési zavarait enyhítő korrekciós eszköz.

3.6.1. Árdiszkrimináció

Érdekes például megvizsgálni, hogy miért olyan nagy az adományok szerepe a magas kultúra közvetítésére vállalkozó előadóművészetek finanszírozásában. Végül is ezeket a szolgáltatásokat a szegények a legtrikább esetben fogyasztják, s azt sem könnyű bebizonyítani róluk, hogy olyan közjavak lennének, amelyeknek előnyeiket azok is élvezik, akik nem fizetik meg a belépőjegyet.

Egy valószínű magyarázat az, hogy az adományokon keresztül történő finanszírozás az előadóművészetekben tulajdonképpen az önkéntes árdiszkrimináció egy formája, amelyre a terület szokatlan keresleti és költségszerkezete miatt van szükség. Az előadóművészetekben magas az állandó költségek (különösen a bemutató előkészítése során felmerülő próba-, díszlet- és jelmezköltségek) aránya. Ehhez képest már viszonylag kisebb az a költség, amivel

az előadások vagy a nézők számának növelése jár. Mivel a magas művészetek potenciális közönsége még a legnagyobb városokban is viszonylag kicsi, sokszor egyszerűen nem lehet úgy megszabni a jegyárakat, hogy azok minden költséget fedezzenek, mert ezen az áron az emberek többsége nem vásárolná meg a jegyet. Szükség van tehát bizonyos árdiszkriminációra: azokkal, akiknek a kereslete rendkívül erős, többet kell fizettetni, mint az éppen csak érdeklődőkkel. A jegyárakban azonban ezt nehéz lenne érvényesíteni, hiszen a jegyeket az egyes vásárlók könnyen átadhatják egymásnak. Lehetőség van viszont az önkéntes árdiszkriminációra: az előadóművészetek iránt mélyebben érdeklődőket egyszerűen meg lehet kérni arra, hogy adományaikkal járuljanak hozzá a költségek egy részének fedezéséhez. S meglepő módon nagy részük hajlandó is erre.

Az előadóművészetek népszerű produkciói (a szórakoztató filmek vagy a Broadway színházai) lényegesen nagyobb közönséget vonzanak, mint az opera, a komolyzenei hangverseny vagy a balett, elég nagyot ahhoz, hogy az állandó költségeket sok jegyre lehessen elosztani, s így relatíve alacsonyak legyenek a változó költségekhez képest. Az ilyen produkcióknál következésképpen nincs szükség árdiszkriminációra, ezzel magyarázható, hogy létrehozásuk általában for-profit vállalkozás keretében történik.

Bár az önkéntes árdiszkriminációra az előadóművészetek kínálják a legjobb példát, ugyanezt a funkciót az adományozók útján történő finanszírozás a nonprofit szektor más területein, így például a múzeumoknál, a felsőoktatásban és az egészségügyi ellátásban is betölti.

3.6.2. Hallgatólagos kölcsönök

Hasonló kérdéseket vet fel az adományoknak a magánoktatásban játszott nagy szerepe. Az ilyen adományok részben feltehetőleg a közjavak finanszírozását, illetve a szegények oktatásának biztosítását szolgálják, de ezek a magyarázatok aligha állják meg helyüket azokban az esetekben, amikor a támogatott iskolák szinte kizárólag a gazdagok gyerekeinek oktatásával foglalkoznak. Szintén nem állnak összhangban ezek a magyarázatok azzal a ténnyel, hogy az iskolákat támogató adományok többsége a hajdani tanítványoktól származik. Ez utóbbi jelenséggel sokkal inkább összeegyeztethető az az alternatív magyarázat, amely szerint a régi hallgatók adományai önkéntes visszafizetései a korábban hallgatólagosan kapott kölcsönöknek. Az adományok rendszere tehát (legalábbis részben) úgy működik, mint egy hallgatólagos megállapodáson alapuló hitelrendszer, s mint ilyen azt a mind a mai napig hiányzó hitelpiacot helyettesíti, amely megfelelően segítené az emberi tőke felhalmozását. Sokan vannak, akik - bár számukra a felsőfokú végzettség hosszú távon várható haszna nagyobb, mint az iskolázás költsége - még családjuk segítségével sem tudják ezeket a költségeket fedezni. Az oktatás finanszírozásának racionális stratégiája lenne, ha jövőbeni keresetük terhére hosszú lejáratú kölcsönt vehetnének fel. Mivel azonban az emberi tőke nem ajánlható fel "jelzálogként", ilyen kölcsönök felvételére nem nagyon van lehetőség. A nonprofit iskolák bizonyos értelemben ezt a kölcsönt helyettesítik, amikor számos hallgatónak csökkentett tandíj vagy éppen ösztöndíj mellett nyújtanak képzést, aminek fejében ők hallgatólagosan vállalják, hogy pályájuk során a későbbiekben adományokkal segítik majd az iskolát.

3.6.3. Opciós kereslet

Weisbrod (1964) szerint a nonprofit szervezeteknek szánt adományokban részben az adományozóknak az az igénye tükröződik, hogy bizonyos, általuk fontosnak tartott szolgáltatások kínálatát a biztonság kedvéért akkor is fenntartsák, amikor a szolgáltatásra aktuálisan nincs szükség. Ezt a jelenséget nevezte Weisbrod opciós keresletnek. Ezzel magyarázható meg szerinte például az, hogy a kórházak gyakran adományokból élő nonprofit

szervezet formájában működnek. "Az a tény, hogy a sokszor életet jelentő kórházi szolgáltatások iránti jövőbeni keresletük bizonytalan, az egyéneket arra indíthatja, hogy adományaikkal hozzájáruljanak a szolgáltatások fizikai elérhetőségének biztosításához. Elmondhatjuk tehát, hogy van egy opciós kereslet a készenléti kapacitások, vagyis az olyan kapacitások iránt, amelyek várhatóan meghaladják az igénybevétel tényleges mértékét" (Weisbrod és Lee, 1977. 94. p).

A pusztán ténynek, hogy a jövőbeni keresletet nem lehet pontosan megjósolni, természetesen nem kell önmagában a piac kudarcához vezetnie. Abból, hogy például a személyi számítógépek, a négyszobás lakások vagy a penicillin jövőbeni kereslete bizonytalan, még nem következik az, hogy a for-profit előállítók által létrehozott kínálat nem lesz kielégítő. Ha mégis így van, akkor annak valami okát kell találnunk. Egy ilyen okot fogalmazott meg Holtmann (1983), anélkül azonban, hogy Weisbrod korábbi, opciós keresletre vonatkozó elméletére hivatkozott volna.

Holtmann olyan sztochasztikus modellt dolgozott ki, amelyben a termelő vállalatnak azelőtt kell az árról és a (számára az állandó költséget meghatározó) kapacitásmaximumról döntenie, hogy a keresletet ismerné. A társadalom szempontjából a vállalat magatartása akkor optimális, ha olyan kapacitási szintet választ, amelyen a várható (társadalmi) határhaszon megegyezik a várható határköltséggel, s az árat ehhez a határköltséghez igazodva határozza meg. Ez a politika azonban (a ténylegesen jelentkező kereslet szintjétől függetlenül) a vállalat számára negatív megtérülést eredményezne, ezért a for-profit cégek számára elfogadhatatlan. Anélkül, hogy formálisan kifejtene, Holtmann jelzi, hogy az adományok útján finanszírozott nonprofit szervezet alacsonyabb árakat és magasabb kapacitási szintet választ a profitorientált vállalatoknál, s így jobban megközelíti a társadalmi optimumot. Ebből arra lehet következtetni, hogy az adományokból élő nonprofit szervezetek annak a kapacitások iránti ex ante keresletnek a hatására jönnek létre, amelyeket a for-profit vállalatok kielégítetlenül hagynak.

3.6.4. Az adományozás egyéb motívumai

Az itt vizsgáltakon kívül természetesen sok más indítéka is lehet annak, hogy az emberek adományokkal támogatnak bizonyos intézményeket. A művészeti intézményeknek adott támogatás része lehet például a presztízs fogyasztásnak. Az alma maternek szánt adományok célja az is lehet, hogy hozzájáruljanak az iskola magas színvonalának fenntartásához, s ezzel biztosítsák az ott végzetek magas presztízsét. S minden adomány, akár az alma mater, akár a helyi kórház, akár a művészeti intézmények kapják, tagdíjnak is tekinthető az "adományozók klubjában", egy olyan társadalmi csoporthoz való tartozást erősít tehát, amelynek tagjai a jó kapcsolatok révén számos előnyt élveznek.

Ha én itt elsősorban az árdiszkriminációt, a hallgatólagos kölcsönöket és az opciós keresletet elemeztem, annak egyszerűen az az oka, hogy (1) az adományoknak ezek a funkciói a legkevésbé ismertek; (2) valójában csak akkor válnak nyilvánvalóvá, amikor a közgazdászoknak a piac elemzésére szolgáló eszközeit alkalmazzuk a nonprofit szervezetekre; (3) a rendelkezésünkre álló közgazdasági irodalom behatóan csak ezeket a funkciókat elemezte.

3.7. A kereslet, illetve a kínálat oldaláról megfogalmazott elméletek

Az eddig ismertetett, a nonprofit szervezetek gazdasági szerepére vonatkozó elméletek lényegében mind a kereslet oldaláról közelítették meg a kérdést. Azt vizsgálták tehát, hogy a fogyasztók miért fordulnak bizonyos ágazatokban inkább a nonprofit, mint a profitorientált szervezetekhez keresletük kielégítése érdekében. Igen kevés szisztematikus kutatás folyt

annak kiderítésére, hogy a kínálati oldalról milyen meghatározói vannak a nonprofit szektor fejlődésének. Miért jelennek meg bizonyos ágazatokban a szolgáltatásaikat kínáló nonprofit szervezetek, miért hiányoznak másutt? Megmagyarázható-e a nonprofit szervezetek ágazatok közötti tényleges megoszlása az ágazatonként különböző kínálati feltételek alapján? Az itt következő, a nonprofit szervezetek viselkedésére vonatkozó elméletek ezekbe a kérdésekbe is engednek némi bepillantást.

4. A NONPROFIT SZERVEZETEK MAGATARTÁSA

A nonprofit szervezetek viselkedésének modellezésére törekvő kutatók az eddigiekben nem sok érdeklődést mutattak az általuk vizsgált szervezetek célja, létrejötte, gazdasági szerepe iránt. Következésképpen a nonprofit szervezetek viselkedési modelljei és a gazdaságban játszott szerepüket leíró modellek között igen kevés kapcsolat fedezhető fel.

4.1. Az optimálási modellek

A neoklasszikus tradíciónak megfelelően a nonprofit szervezetek viselkedését leíró modellek döntő többsége optimálási modell. Ezek a modellek általában valamely speciális ágazat intézményeinek (leggyakrabban a kórházaknak) a magatartását vizsgálják.

Problémát okoz ezekben a modellekben a célfüggvény megválasztása. A for-profit vállalatoknál egyszerű a helyzet, hiszen azok egyértelműen maximális profitra törekszenek. A nonprofit szervezeteknél ez nyilvánvalóan nem így van. A leggyakrabban alkalmazott feltevés az, hogy ez utóbbiak célja szolgáltatásaik mennyiségének és/vagy minőségének emelése. A mennyiségi törekvések főleg a "birodalomépítő" vagy emberbaráti célokat követő menedzserekre jellemzőek. A minőség elsősorban az értelmiségieknek, művészeknek fontos, akik kielégülést találnak intézményük magas színvonalú munkájában, függetlenül közönségük igényeitől.

Szintén gyakoriak az olyan modellek, amelyekben a feltételezett cél az intézményi költségvetés növelése. Ennek a feltevésnek az az alapja, hogy a költségvetés növelése érdekében áll a menedzsereknek, mert együtt jár az intézményük súlyának, fontosságának növekedésével, s igazolja a magasabb fizetéseket. Előfordul az is, hogy a célfüggvényben egyenesen a nonprofit szervezetnél alkalmazottak keresetének emelése szerepel.

4.2. Hatékonysági problémák

Az említett optimálási modellek hallgatólagosan feltételezik, hogy a nonprofit szervezetek törekszenek költségeik csökkentésére. A viselkedési elméletek másik csoportja (Alchian és Demsetz, 1972; Hansmann, 1980) ezzel szemben azt állítja, hogy a nonprofit szervezetek tevékenységének hatékonysága - törekedjenek bár maximális mennyiségre vagy minőségre - mindenképpen alacsony lesz (azaz nem tudják költségeiket minimumra szorítani), mivel hiányoznak a profitérdekelt tulajdonosok, akik ezt kikényszerítenék. Mivel az esetleges profitok nem oszthatók szét, a menedzserek legfeljebb azért lehetnek érdekelték a költségek csökkentésében, mert ilyen módon növelhető a szervezet kibocsátása, s így a személyes presztízszük is. Viselkedésük kimutathatóan (Clarkson, 1972) különbözik a for-profit vállalatok menedzsereinek magatartásától: feladataikat kevésbé veszik komolyan, jobban törekszenek jövedelmük természetbeni juttatásokkal való kiegészítésére.

Majdnem biztosan igaz, hogy a nonprofit szervezetek rossz hatékonysággal működnek. Ez magyarázza azt, hogy csak azokban az ágazatokban vannak jelen, ahol a piac nem működik tökéletesen, a szerződéses kapcsolatok kudarca rontja a for-profit vállalkozások hatékonyságát is, s így szükségessé és lehetségessé teszi a nonprofit forma megjelenését.

4.3. A kínálat rugalmassága

Az empirikus vizsgálatok igen határozottan mutatják, hogy a nonprofit szervezetek sokkal lassabban reagálnak a kereslet növekedésére, mint a profitorientált vállalatok (Steinwald és Neuhauser, 1970, Hansmann, 1985a).

Ennek az lehet az egyik oka, hogy a nonprofit szervezetek sokkal nehezebben juthatnak hozzá a tevékenységük bővítéséhez szükséges tőkéhez, mint piaci versenytársaik. Mivel nem bocsáthatnak ki részvényeket, bővítési törekvéseiket csak hitelekre, adományokra és e célra felhalmozott bevételeikre alapozhatják, ami nyilvánvalóan akadályozza a gyors alkalmazkodást.

Alternatív magyarázat az, hogy a nonprofit szervezetek menedzserei valójában nem érdekeltek a kereslethez való rugalmas alkalmazkodásban, hiszen nem részesednek az abból származó esetleges profitból. Nehéz lenne megmondani, hogy melyik magyarázat ragad meg többet a problémából, valószínű azonban, hogy csak együttesen alkalmasak a nonprofit szervezetek rugalmatlanságának teljes megértésére.

4.4. A bevételek növelését szolgáló magatartás

Amennyiben egy nonprofit szervezet a piaci keresletet meghaladó mennyiségű vagy minőségű szolgáltatást kíván nyújtani, kénytelen a támogatás valamilyen formája után nézni. A támogatás egyik lehetséges (a nonprofitok által rendszeresen kihasznált) forrása a keresztfinanszírozás. Ennek az a lényege, hogy a nonprofit szervezet bizonyos termékeket, szolgáltatásokat piaci módon, lehetőleg minél nagyobb nyereséggel állít elő és forgalmaz, s az így szerzett profitot használja fel az általa fontosnak, értékesebbnek tartott tevékenységei finanszírozására. Ez a jövedelemtermelő törekvés különösen eredményes lehet, ha a nonprofit szervezet az adott területen komoly piaci erőt képvisel, vagy ha költségeit (az általa élvezett adókedvezmények és egyéb kormányzati támogatások jóvoltából) alacsonyabbra tudja szorítani a versenytársak költségeinél.

A nonprofit szervezet funkciójának betöltéséhez szükséges támogatások megszerzésének másik lehetséges módja az adománygyűjtés. Mint a korábbiakban már kifejtettük, az adományokat egyszerűen úgy is lehet tekinteni, mint az adományozók által mások számára vásárolt szolgáltatások árát. Ebben az értelemben az adomány nem számít támogatásnak, s az adománygyűjtés sem más, mint a nonprofit szervezet termékeinek piaci értékesítését szolgáló marketing tevékenység. Az adománygyűjtő magatartás felvet néhány érdekes kérdést, főleg az általános jólét szempontjából. Különösen fontos ezek közül az a Tullock (1966) által vizsgált probléma, hogy - az adományozók informáltságától és magatartásától függően - a nonprofit szervezetek az általuk fontosnak tartott célokra esetleg a társadalmilag optimálisnál nagyobb összegeket is összegyűjthetnek.

4.5. Öngazgatás

Az eddigiekben szinte kizárólag a vállalkozói nonprofitokról ejtettünk szót, amelyeknek a menedzsereit tevékenységükben csak a profit szétosztásának tilalma és a piac erői korlátozzák. Igen sok olyan nonprofit szervezet van azonban, amely - legalábbis formálisan - tagjainak és adományozóinak ellenőrzése és irányítása alatt működik. Ezeket neveztük a korábbiakban öngazgató nonprofitoknak. Fel kell tehát tennünk a kérdést, hogy milyen módon befolyásolják a tagok és adományozók a nonprofit szervezetek viselkedését.

A probléma egyetlen általános elméleti megközelítését Ben-Ner (1986) adja, aki szerint ez a tagok és adományozók által gyakorolt ellenőrzés jelenti a nonprofit szervezetek létének

igazolását, s éppen ezért a szervezeti magatartásra gyakorolt hatása igen nagy figyelmet érdemel. Ben-Ner vizsgálatainak középpontjában az a jelenség áll, hogy a tagok és adományozók egyes csoportjai érdekszövetségeket alkotnak. Ennek gyakran az a következménye, hogy a nagyobb súllyal rendelkező csoportok meghatározó befolyásra tesznek szert a szervezet termelésének és árainak kialakításában, s így mások rovására saját jólétüket növelik.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A nonprofit szervezetek társadalmi-gazdasági szerepével foglalkozó elméletek, amelyeket a fentiekben áttekintettünk, pusztán a társadalomtudomány szempontjából is érdekesek. Tudományos jelentőségükön túl azonban számot tarthatnak a gyakorlati, politikai érdeklődésre is. A nonprofit szektorral kapcsolatos politika legégetőbb napi kérdéseire nem lehet intelligens választ találni anélkül, hogy tisztában ne lennénk a nonprofit szervezetek szerepével és viselkedésével. Ez a rövid tanulmány nem alkalmas rá, hogy a nonprofit szektorral kapcsolatos politikai problémákat áttekintsük, csak utalunk arra, hogy a nonprofit szervezetek szabályozásának, ellenőrzésének, adópolitikai kezelésének kialakításában érdemes a nonprofit elméletekből lesűrhető tanulságokra építeni.

LESTER M. SALAMON

A PIAC KUDARCA, AZ ÖNTEVÉKENYSÉG KUDARCA ÉS A KORMÁNY NONPROFIT SZEKTORRAL KIALAKÍTOTT KAPCSOLATAI A MODERN JÓLÉTI ÁLLAMBAN

Kevés olyan eleme van az amerikai jóléti államnak, amit úgy szem elől tévesztettek vagy annyira félreértettek volna, mint a nonprofit szektor szerepét és a kormány nonprofit szervezetekkel kialakított kapcsolatait. Pedig ezek a jelenségek az amerikai jóléti állam legfontosabb jellemzői közé tartoznak.

A közhiedelem azt tartja, hogy a New Deal és a Great Society jóléti programjai az Egyesült Államokban az öntevékeny szervezetek helyébe léptek, és így azok hanyatlásához vezettek. Valójában azonban az öntevékeny szektor továbbra is igen fontos, sőt, növekvő szerepet játszik az amerikai jóléti államban, mégpedig nem a kormányzat ellenében, hanem sokszor éppen annak segítségével. Azért van ez így, mert a kormány egyre nagyobb mértékben bízta nonprofit szervezetekre az állami finanszírozású termékek, szolgáltatások előállítását. Néha még az is előfordul, hogy ilyen célokra maga a kormány hoz létre nonprofit szervezeteket, ha azok maguktól nem jöttek létre. Ugyanakkor részesednek a nonprofit szervezetek azokból az összegekből is, amelyeket a kormány az állampolgároknak ad támogatásként bizonyos szolgáltatások (például felsőoktatás, kórházi ellátás) megvásárlásához.

Az ilyen és hasonló csatornák együttesen alkotják az állam és a nonprofit szektor közötti partneri viszony bonyolult rendszerét. Ezek a kapcsolatok olyan kiterjedtek, hogy vannak humán szolgáltatási területek (például az egészségügyi és szociális ellátás), ahol az állam által finanszírozott szolgáltatásoknak nagyobb hányadát nyújtják a nonprofit szervezetek, mint a területen működő állami intézmények (Salamon, 1987).

Ez a partneri viszony nemcsak az állam, hanem a nonprofit szektor számára is nagyon fontos. A nonprofit szervezetek bevételeinek messze legnagyobb jelentőségű forrása az állami költségvetés. Mint azt a nonprofit szektor empirikus vizsgálata kimutatta, a nonprofit

szervezetek bevételeinek 40 százaléka még az USA-ban is kormányzati forrásokból származik, és kevesebb mint 20 százalékat tesz ki a vállalati, alapítványi és egyéni adományok (Salamon-Anheier, 1995). A szektor állami támogatottsága Nyugat-Európában 50-60 százalék körül mozog.

Bármilyen kiterjedt és nagy jelentőségű azonban az állam és a nonprofit szektor kapcsolatrendszere, mégis igen kevés figyelemben részesül. Egészen a legutolsó évekig még a nagyságrendjét sem ismertük, komolyabb, e kapcsolatok előnyeit és hátrányait alaposabban elemző vizsgálatokra gyakorlatilag egyáltalán nem került sor. Mind a nyilvános vitákból, mind a tudományos munkákból hiányzott az állam és a nonprofit szektor közötti partneri viszony problémája csakúgy, mint magának az öntevékeny szektornak a szerepével, méreteivel kapcsolatos kérdések. Helyettük általában a kormányzati politika alakulására irányult a figyelem.

Furcsa módon a helyzet még akkor sem változott, amikor az állami szektor magas költségeinek és alacsony hatékonyságának felismerése okozta kiábrándulás hatására megnőtt az érdeklődés az öntevékeny szektor iránt. A "közvetítő struktúrákkal" foglalkozó, a hetvenes évek közepén végrehajtott vizsgálat (Berger és Neuhaus, 1977) például anélkül fogalmazta meg legfontosabb politikai ajánlasként az állam és a nonprofit szektor közötti partneri viszony létrehozásának javaslatát, hogy tudatában lett volna e viszony létezésének és kiterjedtségének. Ha egyáltalán szó esett az állam és a nonprofit szektor együttműködéséről, az általában kritikai élel történt: többnyire az az aggály fogalmazódott meg, hogy a kormányzati támogatás veszélyezteti a nonprofit szektor függetlenségének és öntevékenységének ideálját. Mindaddig hiányzott azonban e partneri viszony, az általa játszott szerep és a fejlődését előidéző ok koherens elemzése.

Mivel magyarázható ez a paradoxon? Miért maradt ilyen sokáig homályban az amerikai szociálpolitikának egy ennyire fontos vonása? Miért jutott ilyen kevés figyelem a kormány és a nonprofit szektor közötti partneri viszonyra, ha egyszer ez a viszony dominál a humányszolgáltatások rendszerében?

Ha új jelenségről volna szó, akkor érthető lenne, hogy még nem ébredt fel iránta a figyelem, de nem ez a helyzet. Éppen ellenkezőleg, a kormány és a nonprofit szektor közötti együttműködés hagyománya mélyen gyökerezik az amerikai történelemben. Úgy gondolom ezért, hogy a tudományos feldolgozás hiányának magyarázatát nem magában a jelenségben, hanem az öntevékeny szektorral foglalkozó elmélet gyengeségében kell keresnünk. Sem a jóléti állam, sem az öntevékeny szektor elmélete nem hagy teret a kormány és a nonprofit szektor együttműködése számára, sőt, kifejezetten azt sugallja, hogy az ilyen partneri viszony nem is lehetséges, nem is kívánatos. Nincs mit csodálkozni azon, hogy az ilyen elméleti alapokon álló kutatók észre sem vették, vagy figyelmen kívül hagyták az állam és a nonprofit szektor együttműködésére utaló tényeket.

Ez tudományos szempontból mindenképpen helytelen, de a Reagan-időszakban ráadásul gyakorlati problémákat is okozott, mert a hibás elméleti feltevésekre egész sor politikai intézkedést alapoztak. A nyolcvanas évek elején végrehajtott költségvetéscsökkentések jelentős részben arra a feltevésre épültek, hogy az állami és a nonprofit szektor konfliktusban van egymással, s az öntevékenység fejlődését a kormány leginkább azzal támogathatja, ha félreáll az útjából. Ez a megközelítés teljesen figyelmen kívül hagyta, hogy a társadalompolitika számos területén szoros együttműködés van a kormány és a nonprofit szektor között (Salamon és Abramson, 1982). Ezeknek az összefüggéseknek a feltárása tehát nem tisztán akadémikus kérdés, hanem a politikai viták szempontjából gyakorlati jelentősége is van.

Tanulmányommal az alapkérdések tisztázásához kívánok hozzájárulni. Ennek érdekében először ismertetem azokat az elméleteket, amelyek a jóléti állammal és a nonprofit szektorral kapcsolatos amerikai gondolkodásmódot meghatározzák, továbbá bemutatom, hogyan terelik

el ezek a figyelmet a kormány és az öntevékeny szervezetek együttműködéséről. Írásom második részében két új koncepciót ismertetek, amelyek - reményeim szerint - jobb magyarázatot adnak erre az együttműködésre.

2. AZ URALKODÓ ELMÉLETEK

Az elméletek két csoportja felelős azért, hogy a kormány és a nonprofit szervezetek közötti együttműködés szerepe az amerikai jóléti államban gyakorlatilag észrevétlen marad. Az elsőbe a jóléti állammal, a másodikba az öntevékeny szektorral foglalkozó elméletek tartoznak.

2.1. A jóléti állam elmélete

A jóléti állam fogalmát az Egyesült Államokban azok a drámai változások alakították ki, amelyek a New Deal és a Great Society időszakában mentek végbe, amikor a kormány jóléti kiadásai többszörösükre nőttek. Ebből a tényből a megfigyelők többsége azt a természetes következtetést vonta le, hogy egy hatalmas állami szektor kiépülése kezdődött el a szociális ellátás más intézményei, köztük a nonprofit szervezetek rovására. Általános volt a várakozás, hogy egy óriási, bürokratikus, szerkezetében hierarchikus, formájában monolitikus állami apparátus vállalja magára mindazokat a társadalmi funkciókat, amelyeket korábban más intézmények töltek be.

Ezzel egy olyan államfogalom került be az amerikai gondolkodásba, amely alapvetően európai eredetű, és amely a kormányzati intézmények hatalmára, azoknak a piaci és az öntevékeny szektorral szembeni dominanciájára helyezi a hangsúlyt. Érdekes módon mind a liberálisok, mind a konzervatívok érdekeltek voltak ennek a koncepciónak az elfogadásában. A liberálisok számára a professzionális közszolgáltatásokba és az integrált állami apparátusba vetett hit sokáig nélkülözhetetlen volt ahhoz, hogy meg tudják vívni a csatát a kormány szerepvállalásáért a társadalmi problémák megoldásában. Nincs tehát mit csodálkozni azon, hogy amikor a XIX. század végén növekedni kezdett a jótékonyági intézmények kormányzati támogatása, akkor a progresszív erők részéről volt a legnagyobb az ellenállás, ők ugyanis attól féltek, hogy ez a tendencia akadályozni fogja a szociális ellátás sokkal kívánatosabb, állami rendszerének fejlődését (Warner, 1894; Dripps, 1915; Fetter, 1901; Fleisher, 1914).

Ha a kormányzati szerepvállalás fokozásáért küzdő liberálisok érdekeltek voltak az állam lehetőségeinek túlzott hangsúlyozásában, akkor a konzervatívok számára ez az ösztönzés még erősebb volt, hiszen a modern jóléti állam hatalmának eltúlzásával ők azt a veszélyt akarták felnagyítani, amelyet az állami beavatkozás az egyéni szabadság és egyéb fontos társadalmi értékek szempontjából jelent. Világosan kiolvasható ez a tendencia a szociológus Robert Nisbet munkáiból, akinek *Power and Community* című műve a konzervatív ideológia egyik sarkkövévé vált. Nisbet (1962) szerint inherens konfliktus van a kormány és a különböző "közvetítő intézmények", köztük az öntevékeny szervezetek között, olyan konfliktus, amelyből a kormány kerül ki győztesen. Nisbet két tanítványa ebből azt a következtetést is levonja, hogy az állam idővel egyeduralkodóvá válik a társadalmi szolgáltatásokban (Kerrine és Neuhaus, 1979).

Az amerikai jóléti állam monolitikus karakterének hangsúlyozásához és az öntevékeny szervezetek társadalmi programokban játszott folyamatos szerepének figyelmen kívül hagyásához az is hozzájárul, hogy a nemzeti politikáról folytatott vitákban és a politika tudományos elemzésében mindig e politika kialakításáról volt szó - és ez valóban a

kormányzati berkekbe tevődött át -, nem pedig a politika végrehajtásáról, amiben az öntevékeny szervezetek továbbra is nagy szerepet játszanak (Hargrove, 1975.)

Mindent összevetve, az eredmény az lett, hogy a hangsúly az állam szerepének növekedésére került, azt a benyomást keltve, mintha az állam döntő súllyal rendelkezne a társadalmi problémák megoldásában és a társadalmi szolgáltatások biztosításában. Ebben a gondolatmenetben a nonprofit szektor számára természetesen igen kevés tér maradt.

2.2. Az öntevékeny szektorral foglalkozó uralkodó elméletek: a piac kudarca, a kormány kudarca és a szerződéses kapcsolatok kudarca

Nemcsak a modern jóléti állam elméletében nem jutott hely a nonprofit szektor és a kormány illetve az öntevékeny szervezetek között kialakuló együttműködés gondolatának, a nonprofit elméletek sem számolnak ilyen kooperációval. A nonprofit szektor fogalmát igazság szerint éppen azért vezették be a XIX. század vége felé, hogy megszüntessék a közületi és a magánszektor közötti határvonal elmosódottságát. Addig ugyanis a jótékony szervezeteket - mivel közérdeket szolgáltak - a közületi szektor részének tekintették. Amikor azonban az üzleti érdekek már megkívánták az állami beavatkozástól való szabadulást, fontossá vált, hogy pontosabban húzzák meg a közületi és a magánszektor határát, s így jelent meg az elkülönülő magán-nonprofit szektor fogalma is (Hartz, 1948; Stevens, 1982).

A nonprofit szektor fogalma tehát már eredetileg is a magánszektor és a kormányzati szektor megkülönböztetésének szándékából született, s ez a megkülönböztetés az öntevékeny szektor formális gazdasági elméletének létrejöttével csak még élesebb lett. Némi leegyszerűsítéssel azt mondhatjuk, hogy két olyan elmélet van, amely az öntevékeny szektor létét magyarázza, de ezek egyikéből sem következik, hogy komoly együttműködésre lehetne számítani a kormányzat és a nonprofit szektor között.

2.2.1. A piac kudarcának és a kormány kudarcának elmélete

Ez az elmélet az öntevékeny szektor létét azzal magyarázza, hogy mind a piaci, mind az állami szektor kudarcot vall a kollektív javak iránti tényleges társadalmi kereslet kielégítésében (Weisbrod, 1977). A kollektív javak olyan termékek és szolgáltatások, mint a nemzetbiztonság vagy a tiszta levegő, amelyek, ha egyszer előállították őket, mindenki számára élvezhetők, függetlenül attól, hogy fizetett-e értük vagy nem. Az ilyen javakat a piaci mechanizmusok nyilvánvalóan a kívánatosnál sokkal kisebb mennyiségben biztosítanak, hiszen elenyészően kevés fogyasztó lenne hajlandó önként fizetni ingyen is hozzáférhető javakért. Az alacsony piaci kereslet miatt így a termelők kevesebbet állítanak elő a kollektív javakból, mint amennyire a fogyasztóknak ténylegesen szükségük és igényük van. Erre a jelenségre általában mint a "potyautas problémára" szokás hivatkozni, amely a hagyományos gazdaságelméletben az állami szerepvállalás egyik legfontosabb indoka. Mivel a kormánynak módja van rá, hogy a kollektív javak előállítása érdekében adókat szedjen, alkalmas arra, hogy szolgáltatóként lépjen fel azokon a területeken, ahol a piac kudarcot vallott.

De a kormánynak mint a kollektív javak előállítójának szintén megvannak a maga belső korlátai. Ezek közül a legfontosabb az, hogy egy demokratikus társadalomban az állam csak a többség által igényelt mennyiségben és választékban gondoskodik a kollektív javak termeléséről. Ebből elkerülhetetlenül következik, hogy mindig marad kielégítetlen kereslet, mert a társadalom egyes szegmenseinek igényei sohasem esnek teljesen egybe a többségével.

Az elmélet szerint éppen ez a kollektív javak iránti kielégítetlen kereslet teszi szükségessé az öntevékeny szektor kifejlődését. A nonprofit szervezetek szerepe tehát az, hogy olyan kollektív javakat biztosítsanak, amelyeket nem a többség, hanem csak a társadalom egy

szegmense igényel. Ebből az következik, hogy minél heterogénebb, minél sokszínűbb a társadalom (vagy a kisebb politikai egység népessége), valószínűleg annál nagyobb lesz a nonprofit szektor. Mivel ez az elmélet a nonprofit szektort a kormány helyettesítőjének tekinti azoknak a feladatoknak az ellátásában, amelyeket (többségi támogatás hiányában) a kormány nem vállal magára, természetes, hogy a nonprofit szervezetek kormányzati támogatásának a gondolatmenetben nemigen van helye. Éppen ellenkezőleg, ha ezek a szervezetek a kormány megrendelésére végeznek szolgáltatásokat, megcáfolják az elméletet, amely szerint létük értelme, hogy azt csinálják, amit a kormány nem. Az öntevékeny szektor létét a piac és a kormány kudarcával magyarázó elmélet alapján tehát igen kevés együttműködést lehet várni a kormány és a nonprofit szervezetek között, s még az a kevés is ellentétes az elmélet szellemével.

2.2.2. A szerződéses kapcsolatok kudarcának elmélete

Az öntevékeny szervezetek létének magyarázatára vállalkozó másik nagyszabású elmélet kiindulási pontja a piac kudarcának egy másik típusa, amelyet Hansmann (1980) a szerződéses kapcsolatok kudarcának nevezett. Az elmélet központi gondolata az, hogy bizonyos termékek és szolgáltatások (például az öreggondozás) esetén a vásárló nem ugyanaz a személy, mint a fogyasztó. Ilyenkor a piac normális mechanizmusai nem működhetnek, hiszen azoknak az adekvát piaci információkon alapuló fogyasztói választás az alapja. Következésképpen valamilyen helyettesítő megoldást kell találni annak biztosítására, hogy a fogyasztók mégis mennyiségben és minőségben kielégítő szolgáltatást kapjanak. Az elmélet szerint ez a megoldás a nonprofit forma. Ellentétben a for-profit vállalkozásokkal, amelyeket a profitmotívum arra indít, hogy visszaéljenek a mások számára vásárlók bizalmával, a jótékonyági célokat követő nonprofit szervezetek inkább méltók erre a bizalomra.

Mivel a kormány legtöbb szociális programját az erős szabályozottság jellemzi, ennek az elméletnek az alapján semmiféle igazolást nem lehet találni a nonprofit szervezeteknek adott kormányzati megbízásokra vagy a nonprofit szektor állami szabályozására (Rose-Ackerman, 1985). Sőt, tekintve, hogy az állami intézmények még a nonprofitoknál is kevésbé érdekeltek a fogyasztói bizalommal való visszaélésben, az elméletből inkább az következne, hogy a kormány lehetőleg saját intézményeket hozzon létre az öntevékeny szervezetek helyettesítésére.

3. A KÜLSŐ SZOLGÁLTATÓKRA TÁMASZKODÓ KORMÁNY ÉS AZ ÖNTEVÉKENYSÉG KUDARCA: A KORMÁNY ÉS A NONPROFIT SZEKTOR KÖZÖTTI KAPCSOLATOK EGY ÚJ ELMÉLETE FELÉ

A jóléti állammal és az öntevékeny szektorral foglalkozó uralkodó elméletek ismeretében nem meglepő, hogy rendkívül kevésbé tudatosodik a nonprofit szektor virágzása, életképessége, valamint a kormány és a nonprofit szektor közötti együttműködés óriási jelentősége. Az elméletek egyikében sincs számottevő utalás arra, hogy az öntevékeny szektornak olyan nagy szerepet kellene játszania az állam által finanszírozott szolgáltatásokban, amelyet valójában játszik. Hogyan tudunk akkor elszámolni erről a jelenségről? Véletlenül tekintsük-e a nonprofit szektor rendkívüli életképességét és a kormánnyal kialakított szoros kapcsolatait, vagy mégis lennie kell valami elméleti magyarázatnak, amely közelebb visz bennünket ennek a jelenségnek a megértéséhez?

Ezekre a kérdésekre - véleményem szerint - az uralkodó elméletek bizonyos hibái, hiányosságai adják meg a választ. Más-más okból, de sem a jóléti állam, sem az öntevékeny

szektor elmélete nem tekinthető kielégítőnek. Mindkettő rászorul a tényeken, a valóság jelenségein alapuló újragondolásra.

3.1. A külső szolgáltatókra támaszkodó kormány: az amerikai jóléti állam egy új elmélete

A jóléti állam Amerikára alkalmazott elméletével elsősorban az a baj, hogy nem tesz különbséget a kormány mint irányító és finanszírozó, valamint a kormány mint a szolgáltatások előállítója között. A tények tanúsága szerint ugyanis az Egyesült Államokban a kormány (különösen a szövetségi kormány) inkább csak az első funkció betöltésére vállalkozik. Amikor már a tényleges szolgáltató tevékenység elvégzéséről van szó, akkor szívesebben fordul más intézményekhez, kórházakhoz, bankokhoz, vállalatokhoz stb. A hagyományos elméletek által feltételezett monolit bürokratikus struktúra létrehozása helyett az amerikai jóléti állam nagyrészt a külső szolgáltatókra építve oldja meg a kormányzati feladatok ellátását. Az eredmény a Salamon (1981) által "third party government"-nek nevezett rendszer, amelyben a közösségi pénzek elköltése és a közösségi szolgáltatások biztosítása egyaránt a külső szolgáltatók bevonásával történik.

Ez a rendszer a társadalompolitika számos területére és az együttműködők széles körére terjed ki. A kilencszáznál is több támogatási, segítségnyújtási program keretében például az állami és a helyi önkormányzatoknak ad át forrásokat a szövetségi kormány olyan célokra, mint a sokgyerekes családok segélyezése vagy az államok közötti autópályák építése. A szövetségi kormány "kölcsongarancia" programja úgy működik, hogy a 150 milliárd dolláros összeget magánbankok kölcsönzik ki az egyéneknek és a vállalatoknak a legkülönbözőbb célokra (a lakásvásárlástól az egyetemi tandíj fedezéséig), a szövetségi kormány csak a visszafizetésre vállal garanciát.

Ebben a kormányzati magatartásban az amerikai állam szövetségi jellege is tükröződik, amely magától értetődővé teszi a kormányzati funkcióknak az állami és a szövetségi szint közötti megosztását (Grodzins, 1966; Elazar, 1972). A feladatoknak a külső szolgáltatókkal való megosztása azonban messze túlterjed azokon a területeken, ahol még a kormányzati szintek közötti munkamegosztásról lehet szó; a kormány és a magánszektorban működő intézmények kapcsolatait is magában foglalja. Ez utóbbiban az amerikai politikai gondolkodásnak egy régi konfliktusa látszik megoldódni, nevezetesen a közszolgáltatások iránti igény és az állami szolgáltató intézményekkel szembeni ellenségesség közötti ellentmondás. A külső szolgáltatókra támaszkodó kormány anélkül tudja biztosítani az általános jólétet növelő állami finanszírozást, hogy ugyanakkor egy nagy, bürokratikus állami ellátó apparátust építene ki. Bármilyen társadalompolitikai program induljon is be, ha az adott területen (legyen az a bankszakma, az egészségügy vagy a szociális ellátás) vannak a funkciók ellátására alkalmas intézmények, akkor ezek minden valószínűség szerint jelentős szerepet kapnak a program végrehajtásában.

Ennek a kormányzati magatartásnak a kialakulásához az ország plurális politikai szerkezete is hozzájárult. Gyakori, hogy a kormányprogramok elfogadtatásához az érintett területen működő érdekcsoportoknak legalábbis a hallgatólagos beleegyezését, de néha az aktív támogatását is meg kell szerezni. Ennek egyik módja az, hogy a kormány valamilyen szerepet ad nekik, s így beépíti őket a program végrehajtásába. Így a magánbankok részt vesznek a kölcsöngarancia programban, a magánbiztosítók és a magánkórházak a Medicare és a Medicaid rendszerben, az államok és a magánszektorban működő szociális szolgáltató intézmények a szövetségi finanszírozású szociális programokban.

Motiválják végül ezt a kormányzati magatartást a rugalmassággal és a gazdaságossággal kapcsolatos megfontolások is. Ha valamely területen a meglévő intézmények már betöltnek valamilyen funkciót, akkor a kormány gyakran egyszerűbben és olcsóbban érheti el a céljait, ha ezeket az intézményeket vonja be a programjaiba ahelyett, hogy új szervezeteket hozna

létre, vagy új szakembergárdát szervezne meg. Különösen igaz ez akkor, ha kísérleti programokról van szó. A szolgáltatások ilyen megszervezése megkönnyíti az alkalmazkodást a helyi körülményekhez és az egyéni igényekhez, s ugyanakkor segít elkerülni a nagy állami bürokrácia hátrányait. Többen (Fitch, 1974; Savas, 1984) érvelnek végül amellet is, hogy a külső szolgáltatóknak adott megbízások hozzájárulnak a költségek csökkentéséhez, kihasználják ugyanis a versenyhelyzetből és a skálamegtakarításokból adódó előnyöket. Meg kell azonban mondanunk, hogy ezt az összefüggést egyelőre nem sikerült hitelt érdemlően bizonyítani.

A nonprofit szervezeteknek természetes esélyük van arra, hogy az elsők között részesüljenek a kormányzati megrendelésekből. Céljaik összehasonlíthatatlanul sokkal közelebb esnek a kormány céljaihoz, mint a for-profit vállalkozásokéi. Mint már említettük, egészen a XIX. század végéig a közületi szektorhoz tartozónak tekintették őket, mivel alapvetően közérdeket szolgálnak. Ráadásul, a nonprofit szervezetek számos területen sokkal előbb voltak jelen, mint ahogy ott a kormány megjelent. Gyakran sokkal egyszerűbbnek és olcsóbbnak bizonyult a már meglévő öntevékeny szervezetek támogatása és bővítésének finanszírozása, mint egy teljesen új állami ellátó hálózat kiépítése.

Röviden: a nonprofit szervezetek kiterjedt állami támogatását úgy tekinthetjük, mint egyik megnyilvánulását annak a sokkal általánosabb amerikai szokásnak, hogy a kormány külső szolgáltatók segítségével oldja meg az állami feladatokat. Ezt a szokást, amely mélyen gyökerezik az amerikai hagyományokban, újabban a szolgáltatások költségeivel és minőségével kapcsolatos megfontolások is megerősítették. Szemben a jóléti állam hagyományos, hatalmas hierarchikus bürokráciát feltételező képzetével, a külső szolgáltatókra építő kormányzati koncepció a felelősség széles körű megosztását hangsúlyozza az állami és a magánszektorban működő szervezetek között. A magán- és az állami szektor szerepének ez a nagyfokú keveredése az amerikai jóléti állam meghatározó jellemzője. Mivel adott cél elérése érdekében sok különböző intézmény működik együtt, az állami irányítóknak igen komplikált összehangoló munkát kell végezniük, s nagyon megnehezül a nyilvántartás és az ellenőrzés is (Salamon, 1981; Smith, 1975; Staats, 1975). E negatívumok ellenében azonban számos pozitívum is felsorakoztatható. Ez a megoldás lehetővé teszi, hogy a közkiadások prioritásrendszere egy demokratikus politikai folyamatban alakuljon ki, s ugyanakkor magukat a tényleges szolgáltatásokat olyan kisméretű, a problémákat közelről ismerő szervezetek nyújtsák, amelyekről feltehető, hogy személyesebb, emberközpontúbb munkát tudnak végezni, mint a nagy állami intézmények. Anélkül valósul tehát meg az állami gondoskodás, hogy hatalmas állami bürokrácia jöjjön létre. A kormányzat által finanszírozott szolgáltatásokat egymástól különböző, egymással versenyben álló szervezetek állítják elő, ami javíthatja a hatékonyságot és csökkentheti a költségeket.

Ha az amerikai jóléti államra is a jóléti állam hagyományos európai modelljét alkalmazzák, az öntevékeny szervezetek erőteljes állami támogatása természetesen "nem fér bele a képbe", s mint ilyen, figyelmen kívül marad. Mihelyt azonban a valóság tényeiből kiindulva vizsgáljuk az állam magatartását, az is világossá válik, hogy miért játszanak a nonprofit szervezetek olyan fontos szerepet az amerikai gazdaságban és társadalomban. Ezek a szervezetek számos területen megelőzték a kormányt, s máig is a közérdekekkel összhangban tevékenykednek. Ha a jóléti államnak azzal a modelljével dolgozunk, amelyben az állam együttműködik a külső szolgáltatókkal, akkor egyáltalán nem rejtély, hogy miért olyan nagy az öntevékeny szektor szerepe, s miért olyan fontos a kormány és a nonprofit szervezetek közötti kooperáció, sőt, ezek a jelenségek tökéletesen érthetőek, és teljesen egybevágnak elméleti várakozásainkkal.

3.2. Az öntevékenységek kudarca: az öntevékeny szektor egy új elmélete

Mint láttuk, az eddig kidolgozott nonprofit elméletek alapvetően a piaci rendszer és a kormány kudarcával magyarázzák az öntevékeny szektor létét. Felfogásuk szerint tehát az öntevékeny szektor másodlagos képződmény, azokban a résekben jön létre, amelyeket az elsődleges rendszerek betöltetlenül hagynak.

Meglehet azonban, hogy értelmesebb lenne megfordítani ezt az elméletet, elvetni azt a feltevést, mely szerint a piac kudarcára a kormány adja az elsődleges választ, s helyette abból a feltevésből kiindulni, hogy a piac kudarcára a társadalom az öntevékeny szervezetek létrehozásával reagál. Az öntevékeny szervezeteket nem másodlagos képződményként kellene kezelni, amelyek csak azért jöttek létre, mert a kormány kudarcot vall a kollektív javak biztosításában, hanem - éppen megfordítva - a kormányt kellene olyan intézménynek tekinteni, amely az öntevékenységre reagálva, a nonprofit szektor belső korlátainak meghaladásaként vállal szerepet a kollektív javak finanszírozásában és előállításában.

A legfőbb érv, amely az új megközelítés mellett szól, az, hogy a kollektív javak hiányára való kormányzati reagálás "tranzakciós költségei" sokkal magasabbak, mint az öntevékeny akciók megszervezésének költségei. Ahhoz, hogy a kormány cselekedni kezdjen, először is a társadalom jelentős csoportjainak fel kell figyelniük a problémára, informálniuk kell arról a közhivatalnokokat, ki kell alakulnia a megoldást sürgető politikai többségnek, törvényeknek kell készülniük, programokat kell kidolgozni és beindítani. A problémákra adott öntevékeny válaszhoz ezzel szemben elegendő annyi, hogy az egyének egy maroknyi csoportja a saját erejéből vagy külső forrásokra is támaszkodva akcióba lendüljön. Indokolt tehát az a feltételezés, hogy az ismertté vált társadalmi kérdésekre, a piac kudarcával összefüggő negatív jelenségekre az öntevékeny szervezetek adják az első választ, s a kormány beavatkozását csak akkor kérik, amikor ez az öntevékeny válasz nem elég hatékony. Ebből a gondolatmenetből az következik, hogy a kormány beavatkozása nem annyira helyettesíti, mint inkább kiegészíti a nonprofit szektor tevékenységét. A piac kudarcára alapozó elméletnek ez az átalakítása lehetővé teszi, hogy a valóság tényeit, a kormány és a nonprofit szervezetek közötti extenzív kapcsolatokat elméletileg is feldolgozzuk, és összefüggéseikben lássuk.

De mit is jelent "az öntevékenységre kudarc", melyek azok a jelenségek, amelyek a kormány beavatkozását szükségessé teszik, és az öntevékeny szektor állami támogatását igazolják? Némi leegyszerűsítéssel azt mondhatjuk, hogy az öntevékenységre kudarcát négy tényező idézi elő: (1) az alacsony hatékonyság, (2) a partikularizmus, (3) a paternalizmus és (4) az amatőrizmus.

3.2.1. Az alacsony hatékonyság

Az öntevékenységen alapuló rendszer legnagyobb gyengesége az, hogy képtelen annyi és olyan megbízható forráshoz hozzájutni, amennyi elegendő lenne a fejlett ipari társadalomban jelentkező összes humán szolgáltatási probléma megoldásához, a kollektív javak iránti kereslet kielégítéséhez. Ennek részben a "potyautas probléma" az oka: mivel a gondoskodó társadalomban a szükséglet szenvedők valamennyien részesülnek a számukra szükséges ellátásban, függetlenül attól, hogy fizetnek-e érte vagy sem, az emberek hajlanak rá, hogy inkább másokra hagyják ennek az ellátásnak a finanszírozását. Mindaddig, amíg a finanszírozás önkéntes hozzájárulásokon alapul, valószínű, hogy nem fog annyi forrás rendelkezésre állni, amennyit a társadalom optimálisnak tartana. Megfelelő nagyságú és kellően megbízható bevételt csak úgy lehet biztosítani, ha a hozzájárulást - adók kivételével - kötelezővé teszik.

A potyautas probléma azonban csak az egyik oka a filantrópia alacsony hatékonyságának. Az emberek jótékonyra való hajlandósága a gazdasági helyzettől is függ. A gazdasági világválság megmutatta, hogy az öntevékeny szervezetek akkor voltak a legkevésbé képesek a szegényeken segíteni, amikor azok a legjobban rászorultak volna, mivel a gazdasági hanyatlás

miatt az adományok is elapadtak. Hasonló problémák jelentkeznek a nonprofit szervezetek földrajzi eloszlásánál: gyakori, hogy éppen ott nincsenek meg a források az öntevékeny szervezetek létrehozásához, ahol a megoldandó gondok a legsúlyosabbak. Röviden: az öntevékenységre alapozott rendszernek sok előnye van ugyan a tranzakciós költségek csökkentése és a társadalmi felelősségérzet erősítése miatt, de nem alkalmas arra, hogy biztosítsa a társadalmi igények kielégítéséhez szükséges erőforrásokat.

3.2.2. Partikularizmus

Az öntevékeny szervezetek partikularizmusán azt értjük, hogy mind maguk a szervezetek, mind az őket adományokkal támogató egyének hajlamosak figyelmüket a népesség speciális csoportjaira összpontosítani. Ez egyszerre erényük és hibájuk. Erényük, hiszen ezáltal adnak alkalmat arra, hogy a társadalom különböző, például etnikai, vallási, lakóhelyi vagy érdekcsoportjai megszerveződjenek, és erőiket közös célok érdekében egyesítsék. Mint láttuk, néhány elméletben éppen ez a partikularizmus adja a nonprofit szektor létének értelmét és magyarázatát.

A partikularizmus ugyanakkor hátrány is, ha ez az alapja az emberi szükségletekre adott társadalmi válasz kialakításának. Először is, fennáll annak a veszélye, hogy bizonyos társadalmi csoportok nincsenek kellően reprezentálva az öntevékeny szervezetek között. Végül is, még az öntevékeny szervezeteknek is szükségük van némi pénzre és elemi szervezeti feltételekre, s egyáltalán nem biztos, hogy azok, akik ezeket biztosítani tudják, egyforma jóindulattal viseltetnek a társadalom valamennyi csoportja iránt. Így aztán könnyen előfordulhat, hogy egyes rétegek öntevékeny szervezetek nélkül maradnak. Például a New York városában működő nonprofit szervezetek megfigyeléséből (Beck, 1971) kiderült, hogy a gyerekeknek szánt szolgáltatások oroszlánrészét egészen a hatvanas évek elejéig a katolikus és a zsidó szervezetek biztosították. Mivel pedig a második világháborút követően a városba bevándorolt szegény feketék zömükben protestánsok voltak, az ő gyerekeik számára nem volt hely a szociális ellátás kialakult nonprofit rendszerében. Hasonló nehézségekkel kerültek szembe más társadalmi csoportok (homoszexuálisok, rokkantak, spanyol anyanyelvű bevándorlók, nők) is, amikor helyet kerestek maguknak az öntevékeny szervezetek rendszerében, s megpróbálták forrásokat találni saját újonnan kialakított tevékenységeik finanszírozásához. Általánosabban szólva, a nonprofit szektor hajlik rá, hogy inkább a "becsületes" szegényekkel foglalkozzon, a nehezebb, bonyolultabb eseteket pedig az állami intézményekre hagyja. Egy 3400 humánszolgáltatást nyújtó nonprofit szervezetről készült felmérés (Salamon, 1984b) azt mutatta, hogy az ellátottak többsége csak a szervezetek 30 százalékánál volt szegény, 50 százaléknál pedig a szegények aránya az ügyfelek 10 százalékát sem érte el.

A partikularizmus és az azzal mindig együtt járó elfogultság nemcsak fehér foltokat hagy a szociális ellátásban, hanem fölösleges párhuzamosságokhoz is vezethet. Az öntevékeny szervezetek létrehozását és a jótékonyági akciókat nemcsak a társadalmi szükségletek felismerése motiválja, hanem az egyéni vagy közösségi büszkeség és hiúság is. Minden társadalmi csoport azt akarja, hogy saját szervezetei legyenek, s az embereket gyakran mint a vallási, etnikai csoportok vagy szekták tagjait hívják fel adományozásra. Az eredmény az, hogy az öntevékeny szervezetek száma messze meghaladhatja a skálagazdaságosság által indokolt szintet, csökkentve ezzel a rendszer hatékonyságát, és növelve a költségeket. Az öntevékeny szervezetek tehát önmagukban nem tudják megbízhatóan ellátni kollektív javakkal az egész népességet, jelentős rétegek maradhatnak ki a gondoskodásból, s ugyanakkor megvan a veszélye a rendelkezésre álló erőforrások pazarló felhasználásának.

3.2.3. A paternalizmus

A közösségi feladatok öntevékeny szervezetek segítségével történő megoldásának harmadik problémája az, hogy ez a rendszer elkerülhetetlenül azokra bízta a közösségi szükségletek definiálását, akiknek a kezében a pénz van. Ez még akkor is igaz, ha a munkájukkal a közösség többi tagjai is igyekeznek hozzájárulni az öntevékeny szervezetek tevékenységéhez. Először is, már magához az önkéntes munkához is időre és tudásra van szükség. Ráadásul, a társadalmi problémák megoldásában egyre inkább erősödik a professzionális megközelítés iránti igény, ami szükségessé teszi az önkéntes társadalmi munka bizonyos meghaladását. Amíg az öntevékeny szektor gazdasági alapját egyedül az egyéni jótékonyság képezi, addig a jótékonykodók határozzák meg, hogy a szektor pontosan mivel foglalkozzon, és kiket szolgáljon. Nem a közösség egészének akarata határozza tehát meg a nonprofit szektor jellegét, tevékenységét, hanem a közösség vagyonos tagjainak preferenciái. Így a gazdagok által fontosnak tartott (például a kulturális) szolgáltatások háttérbe szoríthatják azokat a tevékenységeket, amelyeket csak a szegények igényelnének. Mivel ezek az egyéni adományok levonhatók a jövedelemadó alapjából, a gazdagok tulajdonképpen nem is csak a saját pénzük elköltése fölött rendelkeznek, hanem állami erőforrások allokációjáról is döntenek, anélkül, hogy ebbe a döntési folyamatba a közösséget bevonják.

Ez a helyzet nemcsak antidemokratikus, de a kiszolgáltatottság érzését is kelti a szegényekben, mert a megsegítésükre szánt összegek elköltésébe semmi beleszólásuk nincs. A kapott támogatást a gazdagok jótékonyságának köszönhetik, jogot nem formálhatnak rá. Sőt, régebben - mint azt G. B. Shaw a Barbara örnagy című művében megörökítette - ezt a támogatást csak erkölcsprédikáció kíséretében kaphatták meg. A korai filantrópiának az volt a központi gondolata, hogy a szegények maguk felelősek a balszerencsájukért, s ezért a - főleg egyházi - jótékonysági szervezeteknek elsősorban erkölcsileg kell felemelniük őket. Ez az attitűd azóta sem tűnt el nyomtalanul. Az amerikai szociálpolitikát tanulmányozó kutatók még ma is azért bírálják a rendszert, mert a felső- és középosztály kezébe adja azokat az eszközöket, amelyekkel a szegényeken kellene segíteni, s ezzel az utóbbiakat függő helyzetbe hozza (Beck, 1971). Röviden: bármennyi értéke és erénye van is a magánjótékonyságra épülő rendszernek, történelmi hagyományaitól nehezen tud megszabadulni, s nemigen teszi lehetővé, hogy a szociális ellátás emberi jogként jelenjen meg.

3.2.4. Az amatőrizmus

Az öntevékeny szervezeteken alapuló rendszer utolsó gyengesége az, hogy amatőrök segítségével, amatőr megközelítésben próbál megbirkózni az emberi problémákkal. Ez részben a fent említett paternalizmus következménye. A szegénység és a nyomor problémáját igen hosszú ideig a szegények erkölcsi gyengeségének tulajdonították. Logikus volt tehát, hogy a szegényekkel, elmebetegekkel, megesett lányokkal való törődést olyan jószándékú amatőrökre bízta, akiknek a rászorulóknak erkölcsi meggyőzése, vallásos nevelése, nem pedig orvosi ellátása vagy szakmai képzése volt a feladatuk.

A szociológiai és a pszichológiai elmélet fejlődésével azonban ez a megközelítés egyre inkább érvényét veszítette, s mind nagyobb hangsúlyt kapott a szakmai hozzáértés, a képzett szociális munkások és tanácsadók alkalmazásának szükségessége. Az öntevékenységre építő, korlátozott anyagi forrásokkal rendelkező szervezetek ekkor szembe találták magukat azzal a problémával, hogy nem voltak képesek elfogadható béreket fizetni, s így nem tudtak képzett szakembereket alkalmazni. Részben ez volt az oka annak, hogy a XIX. század végén és a XX. század elején a társadalmi jólét növeléséért küzdő erők ellenezték az öntevékeny szervezetek közösségi támogatását, attól féltek ugyanis, hogy ez elvonná a pénzt az igényeknek megfelelő, szakmai hozzáértésre építő állami ellátó hálózat kifejlesztésétől.

4. ÖSZEFoglalás: A KORMÁNY ÉS A NONPROFIT SZÉKTOR KÖZÖTTI PARTNERI VISZONY ELMÉLETE

Röviden: az öntevékeny szektornak mint a fejlett ipari társadalomban felmerülő humánszolgáltatási igények kielégítési mechanizmusának - minden erőssége mellett - számos gyengesége is van. Csak korlátozott mértékben képes a számára szükséges források előteremtésére, ki van téve a gazdagok partikularizmusának és elfogultságainak, paternalizmusával kiszolgáltatott helyzetbe hozza a rászorulókat, és előfordul, hogy professzionális ellátás helyett csak amatőr színvonalú szolgáltatásokat tud nyújtani.

Szerencsére azonban a nonprofit szektor éppen azokon a pontokon bizonyult gyengének, amelyek a kormánynak erősségei, és megfordítva. A kormány - legalábbis potenciálisan - megbízhatóbban képes arra, hogy a szociális ellátás anyagi alapjait megteremtse; a prioritásokat egy demokratikus döntési folyamat eredményeként és ne a gazdagok kívánságainak megfelelően alakítsa ki; kiiktassa a paternalizmus egy részét, az elemi szociális ellátást állampolgári jogként és ne kiváltságként biztosítsa; továbbá hivatalos normák és ellenőrzési eljárások intézményesítésével javítsa a szolgáltatások minőségét. Ugyanakkor a nonprofit szervezetek inkább alkalmasak arra, hogy személyessé tegyék a szolgáltatásokat; kisebb, emberibb léptékű egységekben működjenek; jobban alkalmazkodjanak az ügyfelek igényeihez, mint a bürokratikus állami szervezetek; s ugyanakkor ne iktassák ki teljesen a versenyt a szolgáltatások piacáról.

Ilyen körülmények között sem az öntevékeny szektornak az állami szektorral való helyettesítése, sem a kormányzatnak a nonprofit szektorral való felváltása nem lenne értelmes megoldás, sokkal okosabb, ha megpróbálnak együttműködni egymással. Elméleti szempontból tehát az amerikai jóléti államban a kormány és a nonprofitok között tapasztalható széleskörű kooperáció nem tekintendő valamiféle nekívánatos "eltévelyedésnek", hanem éppen ellenkezőleg, egy logikus, és az elmélet szerint is indokolt kompromisszum eredménye. Az öntevékenység kudarcának és a kormányzat nonprofitokkal való együttműködésének itt kifejtett elmélete sokkal inkább összeegyeztethető a valóság tényeivel, mint a forgalomban levő egyéb nonprofit elméletek. Márpedig az elméleteket - véleményem szerint - elsősorban a valóság hitelesítheti.

IRODALOMJEGYZÉK

- A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve (1959). Miniszteri indoklás. Budapest.
- Adirondack, S. M. (1993). Just about Managing. London: Voluntary Service Council.
- Alchian, A. - Demsetz, H. (1972). Production, Information Costs, and Economic Organization. *American Economic Review* 62.
- Alexander, J. A. - Amburgey, T.L. (1987). The Dynamics of Change in the American Hospital Industry: Transformation or Selection? *Medical Care Review* 44.
- Alexander, J. C. (1987). The Social Requisites of Altruism and Voluntarism: Some Notes on What Makes a Sector Independent. *Sociological and Interest-Group Barriers to Reform*. Chicago: University of Chicago Press.
- Alhadeff, D. A. (1986). Microeconomics - The Experimental Analysis of Behavior. In: MacFadyen, A. J. - MacFadyen, H. W. (eds.). *Economic Psychology: Intersections in Theory and Application*. Amsterdam - New York - Oxford - Tokyo: North-Holland.
- Alves, M. E. M. (1984). Grassroot Organizations, Trade Unions, and the Church: A Challenge to Controlled Abertura in Brazil. *Latin American Perspectives* 11/1.

- Amenomori, T. (1993). *Defining the Nonprofit Sector: Japan*. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project Working Papers No. 15. Baltimore: Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.
- Ammer, Th. (1989). Stichwort: Flucht aus der DDR. *Deutschland Archiv* 22.
- Andrews, W. D. (1972). Personal Deduction in an Ideal Income Tax. *Harvard Law Review* 86/2.
- Anheier, H. K. (1987). Indigenous Voluntary Associations, Nonprofits and Development in Africa. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Anheier, H. K. (1988a). *The Third Sector is West Germany*. Presented at the Symposium on Religion and the Independent Sector. Princeton, N.J.: Princeton University.
- Anheier, H. K. (1988b). Private Voluntary Organizations and Development in West Africa: Comparative Perspectives. In: James, E. (ed.). *The Nonprofit Sector in International Perspectives*. New York: Oxford University Press.
- Anheier, H. K. (1990). Themes in International Research on the Nonprofit Sector. *The Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 19.
- Anheier, H. K. - Priller, E. (1991). *The Non-Profit Sector in East Germany*. *Voluntas* 2.
- Anheier, H. K. - Seibel, W. (eds.) (1990). *The Third Sector: Comparative Studies of Nonprofit Organizations*. Berlin: DeGruyter Publications.
- Anheier, H. K. - Seibel, W. (1993). *Defining the Nonprofit Sector: Germany*. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project Working Papers No. 5. Baltimore: Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.
- Aquina, H. (1988). *Non-Profit Organizations in between Government and the Market*. Jerusalem: National Council for Research and Development.
- Arató A. (1992). *Civil társadalom Lengyelországban és Magyarországon*. *Politikatudományi Szemle* 2.
- Archambault, E. (1990). Decentralization and the Nonprofit Sector in France. In: Anheier, H. K. - Seibel, W. (eds.). *The Third Sector: Comparative Studies of Nonprofit Organizations*. New York: DeGruyter.
- Archambault, E. (1996a). *Le secteur sans but lucratif. Associations et fondations en France*. Paris: Economica.
- Archambault, E. (1996b). *Le secteur sans but lucratif: une perspective internationale*. *RECMA* 261.
- Archambault, E (1997). *The Nonprofit Sector in France*. Manchester: Manchester University Press.
- Arnove, R. S. (ed.) (1980). *Philanthropy and Cultural Imperialism: Foundations at Home and Abroad*. Bloomington: Indiana University Press.
- Arnove, R. S. (1982). *Philanthropy and Cultural Pluralism*. Bloomington: Indiana University Press.
- Aronson, E. (1978). *A társas lény*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Arrow, K. (1963a). *Social Choice and Individual Values*. New Haven: Yale University Press.
- Arrow, K. (1963b). Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care. *American Economic Review* 53.
- Arruda, M. (1985). *The Role of Latin American Non-Governmental Organizations in the Perspective of Participatory Democracy*. Rome: FFHC/AD. FAO.
- Austin, D. M. (1981). *The Political Economy of Social Benefit Organizations: Redistributive Services and Merit Goods*. In: Stein, H. (ed.). *Organizations and the Human Services: Cross-Disciplinary Reflections*. Philadelphia: Temple University Press.
- Balázs M. (1991). *Az alapítványi élet indulása Magyarországon*. *Esély* 1.

- Barbetta, P. (ed.) (1997). *The Nonprofit Sector in Italy*. Manchester: Manchester University Press.
- Bartal A. M. (1993). *Kié a szegény?* Kézirat. Nonprofit Kutatócsoport.
- Bartal A. M. (1997). *Kié volt a szegény?* Gondolatok a két háború közötti magyar szociálpolitikáról az Egri és a Magyar Norma kapcsán. *Valóság* 12.
- Bauer, R. (1987). *Intermediäre Hilfesysteme personenbezogener Dienstleistungen in zehn Ländern*. In: Bauer R. - Thranhardt, A. (eds.). *Verbandliche Vohlfartspflege im internationalen Vergleich*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Bauer, R. (1990). *Voluntary Welfare Associations in Germany and the United States: Theses on the Historical Development of Intermediary Systems*. *Voluntas* 1/1.
- Baumol, W. - Bowen, W. (1966). *Performing Arts - The Economic Dilemma*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Beck, B. M. (1970). *The Voluntary Social Welfare Agency: A Reassessment*. *Social Service Review* 44.
- Beck, B. M. (1971). *Governmental Contracts with Non-profit Social Welfare Corporations*. In: Smith, B. L. R. - Hague, D. C. (eds.). *The Dilemma of Accountability in Modern Government*. New York: St. Martin's Press.
- Benda K. (1957). *A magyar jakobinusok*. Budapest.
- Ben-Ner, A. (1986). *Non-Profit Organizations: Why Do They Exist in Market Economies?* In: Rose-Ackerman, S (ed.). *The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Ben-Ner, A. - Gui, B. (eds.) (1993). *The Nonprofit Sector in a Mixed economy*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Ben-Ner, A. - Van Hoomissen, T. (1989). *The Relative Size of the Nonprofit Sector in the Mixed Economy: Theory and Estimation*. Minneapolis: Ms. University of Minneapolis.
- Berger, P. - Neuhaus, J. (1977). *To Empower People: The Role of Mediating Structures in Public Policy*. Washington, D.C.: The American Enterprise Institute.
- Betlen A. (1997). *Csoportos interjú nonprofit szakértőkkel*. Kézirat. Budapest: Civitalis Egyesület.
- Bibó I. (1984-86). *Válogatott tanulmányok 1-4. kötet*. Budapest: Magvető.
- Bocz J. - Gyulavári A. - Kuti É.- Locherné Kelédi I. - Sebestény I. - Vajda Á. (1994). *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1992*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz J. - Gyulavári A. - Kuti É. - Locherné Kelédi I. - Mészáros G. - Sebestény I. (1995). *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1993*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz J. - Kuti É. - Locherné Kelédi I. - Mészáros G. - Sebestény I. (1996). *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1994*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz J. - Kuti É. - Locherné Kelédi I. - Mészáros G. - Sebestény I. (1997). *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1995*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz J. - Emri I. - Kuti É. - Mészáros G. - Sebestény I. (1998). *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1996*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Bodolay G. (1963). *Irodalmi diáktársaságok 1785-1848*. Budapest: MTA KESZ Soksz.
- Boldisár K. (1933). *A debreceni casino százéves története 1833-1933*. Debrecen: Debreceni Casino.
- Bruszt L. (1990). *1989: The Negotiated Revolution in Hungary*. *Social Research* 57.
- Bruszt L. - Stark, D. (1991). *Remaking the Political Field in Hungary: From the Politics of Confrontation to the Politics of Competition*. *Journal of International Affairs* 45.
- Cheroute, M.-T. (1993). *Exercice et développement de la vie associative dans le cadre de la loi du 1er/07/1901*. Paris: Conseil Économique et Social.
- Clarkson, K. (1972). *Some Implications of Property Rights in Hospital Management*. *Journal of Law and Economics* 15.

- Clotfelter, Ch. (1985). *Federal Tax Policy and Charitable Giving*. Chicago: University of Chicago Press.
- Clotfelter, Ch. - Salamon, L. (1982). The Impact of the 1981 Tax Act on Individual Charitable Giving. *National Tax Journal* 35.
- Collins, R. (1987). *The Independent Sector: Altruism and Culture as Social Products*. Conference on the Sociology of Independent Sector. Princeton, N.J.: Princeton University.
- Collins, R. - Hickmann, N. (1991). *Altruism and Culture as Social Products*. *Voluntas* 2/2.
- Coser, L. (1956). *The Function of Social Conflict*. New York: Free Press.
- Csató Zs. (szerk.) (1994). *Szociális munka és egészségügy*. Budapest: Szociális Munkások Magyarországi Egyesülete.
- Csizmadia A. (1977). *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézet.
- Csizmár G. - Bíró E. (1998). *Nonprofit jogi kézikönyv*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Csorna K. (1931). A szegénygondozás Budapesten. *Statisztikai Közlemények* 62.
- Czakó Á. - Harsányi L. - Kuti É. - Vajda Á. (1995). *Lakossági adományok és önkéntes munka*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal - Nonprofit Kutatócsoport.
- Czimer K. (1929). *A Szeged-Belvárosi Kaszinó százéves története 1829-1929*. Szeged: Szeged-Belvárosi Kaszinó.
- Daehn, H. (1982). *Konfrontation oder Kooperation? Das Verhaeltnis von Staat und Kirche in der SBZ/DDR 1945-1980*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Diamond, T. (1995). *Charities Administration. Manual of Effective Organisation and Practice*. London: Charity Commission.
- DiMaggio, P. J. (1983). Non-Economic Theories of the Nonprofit Sector. In: *Independent Sector, Working Papers for Spring Research Forum: Since the Filer Commission*. Washington, D.C.: Independent Sector.
- DiMaggio, P. J. (1987). Nonprofit Organizations in the Production and Distribution of Culture. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- DiMaggio, P. J. - Anheier, H. K. (1991). A nonprofit szervezetek és a nonprofit szektor szociológiája. In: Kuti É. - Marschall M. (szerk.). *A harmadik szektor. Tanulmányok*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- DiMaggio, P. J. - Powell, W. W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational fields. *American Sociological Review* 82.
- DiPalma, G. (1991). Legitimation from the Top of Civil Society. *Politico-Cultural Change in Eastern Europe*. *World Politics* 44.
- Dobrovits S. (1936). Budapest egyesületei. *Statisztikai Közlemények* 74/3.
- Douglas, J. (1983). *Why Charity? The Case of Third Sector*. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications.
- Douglas, J. (1987). Political Theories of Nonprofit Organization. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Douglas, J. (1991). Mit mond a politikatudomány a nonprofit szervezetről. In: Kuti É. - Marschall M. (szerk.). *A harmadik szektor. Tanulmányok*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Dripps, R. D. (1915). *The Policy of State Aid to Private Charities*. Proceedings of the 42nd National Conference of Charities and Corrections. Chicago: Hildman Printing.
- Drucker, P. F. (1973). On Managing the Public Service Institution. *Public Interest* 33.
- Drucker, P. F. (1990). *Managing the Nonprofit Organization*. Butterworth-Heinemann.

- Easley, D. - O'Hara, M. (1983). The Economic Role of the Nonprofit Firm. *Bell Journal of Economics* 14.
- Easley, D. - O'Hara, M. (1984). An Information-Based Theory of the Firm. Kézirat. Cornell University Department of Economics.
- Egyesületek Magyarországon, 1970 (1972). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Egyesületek Magyarországon, 1982 (1984). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Egyesületek Magyarországon, 1989 (1991). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Elazar, D. (1972). *American Federalism: The View from the States*. New York: Thomas Y. Crowell.
- Epsy, S. (1993). *Marketing Strategies for Nonprofit Organizations*. Lyceum Books.
- Erdélyi L. (1925). Bajtársi egyesületek a magyar lovagkorban. In: Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére. Budapest: Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata.
- Esping-Andersen, G. (1988). *Politics against Markets: The Social Democratic Road to Power*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. - Korpi, W. (1986). From Poor Relief to Institutional Welfare States. In: Ericson, R. et al. (eds.). *The Scandinavian Model*. Armonk, N.Y.: Sharpe.
- Etzioni, A. (1976). Profit in Non-for-Profit Institutions. *Philanthropy Monthly* 9.
- European Parliament (1993). Report of the Committee on Culture, Youth, Education and the Media on Foundation and Europe. DOC EN/RR/241/241238.
- Falussy B. - Zoltánka V. (1994). A magyar társadalom életmódjának változásai I. A társadalmi idő felhasználása. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Fama, E. - Jensen, M. (1983a). Separation of Ownership and Control. *Journal of Law and Economics* 26.
- Fama, E. - Jensen, M. (1983b). Agency Problems and Residual Claims. *Journal of Law and Economics* 26.
- Fehr, H. (1991). Eine Untersuchung des Beitrags politischer Clubs zur Entwicklung einer demokratischen Infrastruktur in Polen. WZB- Berichte. Berichte des Wissenschaftszentrums Berlin fuer Sozialforschung. Sokszorosítás.
- Feldstein, M. (1975). The Income Tax and Charitable Contributions. *National Tax Journal* 28.
- Feldstein, M. (1977). Charitable Bequests, Estate Taxation, and Intergenerational Health Transfers. In: Commission on Private Philanthropy and Public Needs, Research Papers 3. Washington, D.C.: Treasury Department.
- Fetter, F. (1901/02). The Subsidizing of Private Charities. *American Journal of Sociology* 8.
- Filer Commission on Private Philanthropy and Public Needs (1975). *Giving in America: Toward a Stronger Voluntary Sector*. Washington, D.C.: Filer Commission.
- Fitch, L.C. (1974). Increasing the Role of the Private Sector in Providing Public Services. In: Hawley, W. D. - Rogers, D. (eds.). *Improving the Quality of Urban Management*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Fleisher, A. (1914). State Money and Privately Managed Charities. *The Survey* 33.
- Flora, P. (1986). *Growth to Limits: The Western European Welfare States since World War II*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Flora, P. - Heidenheimer, A. J. (1981). *The Development of Welfare States in Europe and America*. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.
- Forsé, M. (1984). La création d'associations: Un indicateur du changement social. *Observations et Diagnostics Economiques* 6.

- Frey M. (1998). Helyi foglalkoztatási kezdeményezések, alternatív munkaerőpiac. Hazai helyzetkép. In: Non-profit szervezetek szerepe a helyi foglalkoztatásban. Nemzetközi és hazai modellek, ajánlások. Budapest: Hálózat a Demokráciáért Program.
- Fülöp G. (1978). A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Budapest: Akadémiai.
- Gadó G. (1995). Programozott csodavárás, avagy miről szóljon a nonprofit törvény? *Gazdaság és Jog* 1.
- Gárdonyi A. (1930). Régi pesti könyvkereskedők. Budapest: Stephaneum Nyomda.
- Gauss, G. (1983). *Wo Deutschland liegt*. Hamburg: Hanser.
- Gayer Gy. - Gondos A. - Hegyesi G. - Síklaky I. -Szirmai G. (1992). LARES Humán Szolgáltató Kiszövetkezet, majd alapítvány: 10 év az emberek és egy szociálpolitikai paradigmaváltás szolgálatában. In: Kuti É. (szerk.) *A nonprofit szektor Magyarországon*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Gerschenkorn, A. (1984). *A gazdasági elmaradottság történelmi távlatból*. Budapest: Gondolat.
- Gidron, B. - Kramer, R. - Salamon, L. M. (eds.) (1992). *Government and the Third Sector: Emerging Relationships in Welfare States*. San Francisco: Jossey Bass Publications.
- Gladstone, F. J. (1979). *Voluntary Action in a Changing World*. London: Bedford Square Press.
- Gladstone, F. J. (1982). *Charity, Law, and Social Justice*. London: Bedford Square Press.
- Goldfarb, J. (1991). *After the Fall: The Pursuit of Democracy in Central Europe*. New York: Basic Books.
- Gray, B. H. (1990). *Profit, Corporate Change and Accountability in American Health*. Rep. Submitted 20th Century Fund.
- Grodzins, M. (1966). *The American System*. Chicago: Rand-McNally.
- György I. (1992). *A közalapítványok vagyona és gazdálkodása a kiegyezéstől megszűnésükig*. Kézirat. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Habermas, J. (1971). *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest: Gondolat.
- Hahn G. (1960). *A magyar egészségügy története*. Budapest: Medicina.
- Hall, P. D. (1982a). *Philanthropy as Investment*. *History of Education Philanthropy Quarterly* 22/2.
- Hall, P. D. (1982b). *The Organization of American Culture, 1700-1900: Institutions, Elites, and the Origins of American Nationality*. New York: University Press.
- Halmai G. (1990). *Az egyesülés szabadsága. Az egyesülési jog története*. Budapest: Atlantisz Medvetánc.
- Hankiss E. (1988). *The Second Society: Is there an Alternative Social Model Emerging in Contemporary Hungary?* *Social Research* 55.
- Hankiss E. (1989). *Kelet-európai alternatívák*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Hansmann, H. B. (1980). *The Role of the Nonprofit Enterprise*. *Yale Law Journal* 89.
- Hansmann, H. B. (1981a). *Nonprofit Enterprise in the Performing Arts*. *Bell Journal of Economics* 12.
- Hansmann, H. B. (1981b). *The Rationale for Exemption Nonprofit Organizations from Corporate Income Taxation*. Yale University, Program on Non-Profit Organizations Working Paper no. 23.
- Hansmann, H. B. (1981c). *Reforming Nonprofit Corporation Law*. *University of Pennsylvania Law Review* 129.
- Hansmann, H. B. (1985a). *The Effect of Tax Exemption and Other Factors on Competition between Nonprofit and For-Profit Enterprise*. Yale University, Program on Non-Profit Organizations Working Paper no. 65.

- Hansmann, H. B. (1985b). The Organization of Insurance Companies: Mutual versus Stock. *Journal of Law, Economics, and Organization* 1.
- Hansmann, H. B. (1986). Status Organizations. *Journal of Law, Economics, and Organization* 2.
- Hansmann, H. B. (1987). Economics Theories of Nonprofit Organization. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Hargrove, E. (1975). *The Missing Link*. Washington, D.C.: The Urban Institute Press.
- Harsányi L. (1992). A nonprofit szektor szabályozásának vitás kérdései. In: Kuti É. (szerk.). *A nonprofit szektor Magyarországon*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Harsányi L. (1997). Az állam és a nonprofit szektor. *INFO-Társadalomtudomány* No. 42.
- Hartz, L. (1948). *Economical Policy and Democratic Thought in Pennsylvania, 1776-1860*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Havel, V. (1992). A Dream for Czechoslovakia. *The New York Review of Books* 39.
- Hegyesi G. (1991). Integrációs modellek és nonprofit szektor. *Esély* 1.
- Heit G. - Vidra Szabó F. (1992). A kulturális egyesületek és szabadidős társaságok szerepe a helyi társadalom fejlődésében. In: Kuti É. (szerk.). *A nonprofit szektor Magyarországon*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Heller F. (1923). *Magyarország socialpolitikája*. Budapest: Németh József Könyvkereskedése.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice and Loyalty*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hirschmann, A. O. (1992). *Exit, Voice, and the Fate of the German Democratic Republic*. Kézirat.
- Hochman, H. - Rodgers, J. (1977). The Optimal Tax Treatment of Charitable Contributions. *National Tax Journal* 30, March.
- Hodgkinson, J. - Weitzman, M. (1986). *Dimensions of the Independent Sector: A Statistical Profile*. Washington, D.C.: Independent Sector.
- Holtmann, A. G. (1983). A Theory of Non-Profit Firms. *Economica* 50.
- Hudson, M. (1995). *Managing without Profit*. London: Penguin Books.
- Jagasics B. (1992). Félúton: A zalai alapítványok és egyesületek fejlődéséről. In: Kuti É. (szerk.). *A nonprofit szektor Magyarországon*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- James, E. (1982a). The Nonprofit Sector in International Perspective: The Case of Sri Lanka. *Journal of Comparative Economics* 6.
- James, E. (1982b). The Private Provision of Public Services: A Comparison of Holland and Sweden. Yale University, Program on Non-Profit Organizations Working Paper no. 60.
- James, E. (1983). How Nonprofits Grow: A Model. *Journal of Policy Analysis and Management* 2.
- James, E. (1984). Benefits and Costs of Privatized Public Services: Lessons from the Dutch Educational System. *Comparative Education Review* 28.
- James, E. (1987). The Nonprofit Sector in Comparative Perspective. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- James, E. (ed.) (1989). *Nonprofit Organizations in International Perspective: Studies in Comparative Culture and Policy*. New York: Oxford University Press.
- James, E. - Benjamin, G. (1987). *Public versus Private Education: The Japanese Experiment*. London: Macmillan.
- James, E. - Rose-Ackerman, S. (1986). *The Nonprofit Enterprise in Market Economies*. London: Harwood Academic Publishers.
- James, T. - Levin, H. M. (1986). *Comparing Public and Private Schools*. London: Falmer.
- Jenkins, J. C. (1987). Nonprofit Organizations and Policy Advocacy. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.

- Jenkins, R. M. (1995). Politics and the Development of the Hungarian Non-Profit Sector. *Voluntas* Volume 6/2.
- Karácsonyi J. (1985). Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. Budapest: Könyvértékesítő Vállalat.
- Kecskés L. (1988). Az alapítványi jog fejlődése. *Magyar Jog* 2.
- Kendall, J. - Knapp, M. (1996). *The Voluntary Sector in the UK*. Manchester: Manchester University Press.
- Kennedy, M. (1992). The Intelligentsia in the Constitution of Civil Societies and Post-Communist Regimes in Hungary and Poland. *Theory and Society* 21.
- Kerrine, Th. M. - Neuhaus, R. J. (1979). Mediating Structures: A Paradigm for Democratic Pluralism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 446.
- Knabe, H. (1992). Opposition im einem halben Land. *Forschungsjournal Neue Soziale Bewegungen* 9.
- Knapp, M. - Robertson, E. - Thomas, C. (1990). Public Money, Voluntary Action: Whose Welfare? In: Anheier, H. K. - Seibel, W. (eds.). *The Third Sector: Comparative Studies of Nonprofit Organizations*. New York: DeGruyter.
- Knoke, D. - Wood, J. R. (1981). *Organized for Action: Commitment in Voluntary Associations*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Koch, F. (1979). *The New Corporate Philanthropy: How Society and Business Can Profit*. New York: Plenum Publishing.
- Kolarska-Bobinska, L. (1990). Civil Society and Social Anomy in Poland. *Acta Sociologica* 33.
- Kondorosi F. (1998). *Civil társadalom Magyarországon*. Budapest: Politika + Kultúra Alapítvány.
- Kósa J. (1939). *A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei*. Budapest: Magyar Könyvszemle.
- Kosáry D. (1996). *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kovács A. (1988). Az alapítvány szabályozásának problémái. *Állam és Igazgatás* Szeptember.
- Kovács A. (1989). Az alapítványok jogi szabályozásának alakulása. Kézirat. Budapest: Művelődéskutató Intézet.
- Kovalcsik J. (1986). *A kultúra csarnokai I-III. kötet*. Budapest: Művelődéskutató Intézet.
- Kramer, R. (1981). *Voluntary Agencies in the Welfare State*. Berkeley: University of California Press.
- Kramer, R. (1987). Voluntary Agencies and Personal Social Services. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Krashinsky, M. (1984). Transaction Costs and a Theory of the Nonprofit Organization. Yale University, Program on Non-Profit Organizations Working Paper no. 84.
- Kulcsár A. (1943). *Olvasóközönségünk 1800 táján*. Budapest: Egyetemi Nyomda.
- Kuti É. (1990). The Possible Role of the Non-Profit Sector in Hungary. *Voluntas* 1/1.
- Kuti É. (1991). A nonprofit elméletek és a nonprofit gyakorlat lehetőségei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle* 1.
- Kuti É. (1992a). Scylla and Charybdis in the Hungarian Nonprofit Sector. In: Kuhnle, S. - Selle, P. (eds.). *Government and Voluntary Organizations*. Aldershot - Brookfield USA - Hong Kong - Singapore - Sydney: Avebury.
- Kuti É (1992b). Social, Political and Economic Roles of the Nonprofit Sector in Hungary in the Period of Transition. Paper presented at the Third International Conference on Voluntary Organizations, Indianapolis.
- Kuti É. (1993). Definition Problems in a Newly Emerging Nonprofit Sector: The Case of Hungary. *The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project Working Papers* No. 13. Baltimore: Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.

- Kuti É. (1994). *The Nonprofit Sector and the Restructuring of the Economy and Society in Hungary*. In: Stuart S. Nagel, Vladimir Rukavishnikov (eds.). *Eastern European Development and Public Policy*. New York: MacMillan St. Martin's Press.
- Kuti É. (1996a). *A nonprofit szervezetek szerepe a kilencvenes évek magyar társadalmában és gazdaságában*. *Közgazdasági Szemle* 10.
- Kuti É. (1996b). *The Nonprofit Sector in Hungary*. Manchester: Manchester University Press.
- Kuti É. (1998a). *Az önkéntes munka terjedelme és irányai*. In: Landau E. - Szalai J. - Vince P. (szerk.). *Az államtalanítás dilemmái: Munkaerőpiaci kényszerek és választások*. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány.
- Kuti É. (1998b). *Easing the transition? NGOs and EU integration for Central and Eastern Europe*. In: Christie, I. (ed.). *EuroVisions: New dimensions of European integration*. London: Demos.
- Kuti É. (1998c). *Hívjuk talán nonprofitnak...* Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Kuti É. - Marschall M. (1991a). *A nonprofit szektor fogalma. Egy definíciós vita és ami mögötte van*. Esély 1.
- Kuti É. - Marschall M. (szerk.) (1991b). *A harmadik szektor. Tanulmányok*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Kuti É. - Vajda Á. (1997). *Az elfogultság védelmében*. *Beszélő* III/II. 5.
- L. Nagy Zs. (1977). *Szabadkőművesség a XX. században*. Budapest: Kossuth.
- Lee, A. J. - Weisbrod, B. A. (1977). *Collective Goods and the Voluntary Sector: The Case of the Hospital Industry*. In: Weisbrod, B. A. (ed.). *The Voluntary Nonprofit Sector*. Lexington, Mass.: Lexington Books.
- Lehmbruch, G. (1990). *Die improvisierte Vereinigung. Die Dritte Deutsche Republik*. Leviathan 18.
- Lévai K. - Széman Zs. (1993). *Társadalmi trigonometria*. Budapest: Scientia Humana.
- Lijphart, A. (1984). *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in 21 Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, A. (1992). *Democratization and Constitutional Choices in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland 1989-91*. *Journal of Theoretical Politics* 4.
- Lipset, S. M. - Schneider, W. P. (1981). *The Confidence Gap: How Americans View Their Institutions*. New York: Macmillan.
- Lomnici Z. (1998). *Az alapítványok és közalapítványok kézikönyve*. Budapest: HVGORAC.
- Lukács M. (1847). *Néhány eszme az egyesületi jog körül*. In: Tőkéczi László (szerk.) (1993). *Magyar liberalizmus*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Lundström, T. - Wijkström, F. (1997). *The Nonprofit Sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press.
- Mabbott, J. (1992). *Improving Government Funding: Report and Recommendations*. London: NCVO.
- Magyarország különböző egyletei (1862)*. In: *Statisztikai Közlemények. A hazai állapotok ismeretének előmozdítására IV. kötet*. Budapest: MTA Statisztikai Bizottsága.
- Marmor, Th. R. - Schlesinger, M. - Smithey, R. (1987). *Nonprofit Organizations and Health Care*. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Marody, M. (1988). *Antinomies of Collective Subconsciousness*. *Social Research* 55.
- Marody, M. (1990). *Perceptions of Politics in Polish Society*. *Social Research* 57.
- Marschall M. (1990). *The Nonprofit Sector in a Centrally Planned economy*. In: Anheier, H. K. - Seibel, W. (eds.). *The Third Sector: Comparative Studies of Nonprofit Organizations*. New York: DeGruyter.
- McCarthy, K.D. (1982). *Noblesse Oblige: Charity and Cultural Philanthropy in Chicago, 1849-1929*. Chicago: University of Chicago Press.

- McCarthy, K. et al. (1991). *The Nonprofit Sector in the Global Community*. San Francisco: Jossey-Bass Publications.
- Mészáros G. - Sebestény I. (1998). Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata. In: Landau E. - Szalai J. - Vince P. (szerk.). *Az államtalanítás dilemmái: Munkaerőpiaci kényszerek és választások*. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány.
- Mészáros G. - Sebestény I. (1997). Gondolatok 1 % körül. *Beszélő* III/II. 3.
- Middleton, M. (1987). Nonprofits Board of Directors: Beyond the Governance Function. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Milofsky, C. (1987). Neighborhood Based Organizations: A Market Analogy. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Molnár M. (1996). *Civil társadalom és akiknek nem kell*. Budapest: Educatio Kiadó.
- Moore, B. Jr. (1966). *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Press.
- Morris, M. (1969). *Voluntary Work in the Welfare State*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Mueller, K. (1991). "Modernising" Eastern Europe. *Theoretical Problems and Political Dilemmas*. *Archive Européenne Sociologique* 33.
- Nathan Committee. (1952). *Report of the Committee on Law and Practice Relating to Charitable Trusts*. London: HMSO.
- Nelson, R. - Krashinsky, M. (1973). Two Major Issues of Public Policy: Public Policy and Organization of Supply. In: Nelson, R. - Young, D. (eds.). *Public Subsidy for Day Care of Young Children*. Lexington, Mass.: D.C. Heath and Co.
- Netzer, D. (1978). *The Subsidized Muse*. Cambridge, Mass.: Cambridge University Press.
- Newhouse, J. (1970). Toward a Theory of Non-Profit Institutions: An Economic Model of a Hospital. *American Economic Review* 60. 64-74.
- Nielsen, W. (1972). *The Big Foundations*. New York: Basic Books.
- Nielsen, W. (1979). *The Endangered Sector*. New York: Columbia University Press.
- Nisbet, R. (1962). *Community and Power*. New York: Oxford University Press.
- Nordlinger, E. (1981). *On the Autonomy of the Democratic State*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- O'Donnell, G. - Schmitter, Ph. (1986). *Transitions from Authoritarian Rule. Prospects for Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Offe, C. (1985). *Disorganized Capitalism*. Cambridge: MIT Press.
- Offe, K. (1991). Das Dilemma der Gleichzeitigkeit. *Demokratisierung und Marktwirtschaft in Osteuropa*. *Merkur* 45.
- O'Neill, M. (1989). *The Third America: The Emergence of the Nonprofit Sector in the United States*. San Francisco: Jossey Bass Publications.
- Pach Zs. P. (1977). *Történelemszemlélet és történettudomány. Tanulmányok*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Pajkossy G. (1993). Egyesületek a reformkori Magyarországon. *História* XV/2.
- Pálos K. (1934). *Szegénység, szegénygondozás*. Szombathely: Martineum Könyvnyomda.
- Papházi T. (1997). *Egyesületek, társadalom, egészségügy*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport
- Pataki Gy. (1993). *Töredékek a magyarországi magánjótékonyosság történetéből a szociálpolitika és az egészségügy terén*. Kézirat. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport
- Payton, R. L. (1984). *Major Challenges to Philanthropy* Washington, D.C.: Independent Sector.
- Perlmutter, F. (1969). A Theoretical Model of Social Agency Development. *Social Casework* 50. 467-73.
- Permut, S. (1981). Consumer Perceptions of Nonprofit Enterprise: A comment on Hansmann. *Yale Law Journal* 90/7. June.

- Petró K. (1932). *Az egri norma, 1927-1932*. Eger: Kapisztrán Nyomda.
- Ploeg, T.J. van der (1990). *Changes in the Relationships between Private Organizations and Government in the Netherlands*. In: McCarthy, K. (ed.). *The Nonprofit Sector in the United States and Abroad*. San Francisco: Jossey Bass Publications.
- Pomey, M. (1980). *Traité des foundations á l'utilité publique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Powell, W. W. (ed.) (1987). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Powell, W. W. - Friedkin, R. (1987). *Organizational Change in Nonprofit Organizations*. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Reiner, Th. - Wolpert, J. (1981). *The Non-Profit Sector in the Metropolitan Economy*. *Economic Geography* 57.
- Reisz L. (1988). *Egyletek a dualizmuskori Magyarországon*. *Statisztikai Szemle* 10.
- Rézler Gy. (1943). *Egy magyar textilgyár munkástársadalma*. Budapest: Magyar Ipari Munkatudományi Intézet.
- Rose-Ackerman, S. (1981). *Do Government Grants to Charity Reduce Private Donations?* In: White, M. (ed.). *Nonprofit Firms in a Three-Sector Economy*. Washington, D.C.: Urban Institute.
- Rose-Ackerman, S. (1982). *Unfair Competition and Corporate Income Taxation*. *Stanford Law Review* 34/5. May.
- Rose-Ackerman, S. (1985). *Nonprofit Firms: Are Government Grants Desirable?* Mimeo.
- Rose-Ackerman, S. (1986). *The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy*. New York: Oxford University Press.
- Salamon, L. M. (1970). *Comparative History and the Theory of Modernization*. *World Politics* XXIII/1.
- Salamon, L. M. (1981). *Rethinking Public Management: Third-Party Government and the Changing Forms of Government Action*. *Public Policy* 29/3.
- Salamon, L. M. (1983). *Nonprofit Organizations and the Rise of Third-Party Government: The Scope, Character and Consequences of Governmental Support of Nonprofit Organizations*. Paper presented at the Independent Sector Spring Research Forum, New York, May.
- Salamon, L. M. (1984a). *Nonprofit Organizations: The Lost Opportunity*. In: Palmer, J. - Sawhill, I. (eds.). *The Reagan Record*. Cambridge: Ballinger.
- Salamon, L. M. (1984b). *Nonprofits: The Results are Coming In*. *Foundation News* 25/ 4.
- Salamon, L. M. (1987). *Partners in Public Service: The Scope and Theory of Government-Nonprofit Relations*. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Salamon, L. M. (1992). *America's Nonprofit Sector: A Primer*. New York: Foundation Center.
- Salamon, L. M. (1993). *The Global Associational Revolution: The Rise of the Third Sector on the World Scene*. Occasional Paper No. 15, Baltimore: The Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies.
- Salamon, L. M. (1994). *The Rise of the Nonprofit Sector*. *Foreign Affairs* 73/4.
- Salamon, L. M. (1997). *Holding the Center. America's Nonprofit Sector at a Crossroads*. New York: A Report for the Nathan Cummings Foundation.
- Salamon, L. M. - Abramson, A. J. (1982). *The Federal Budget and the Non-Profit Sector*. Washington D.C.: Urban Institute Press.

- Salamon, L. M. - Anheier, H. K. (1992). In Search of the Nonprofit Sector I: The Question of Definitions. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project Working Papers No. 2. Baltimore: Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.
- Salamon, L. M. - Anheier, H. K. (1995). Szektor születik. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport
- Salamon, L. M. - Anheier, H. K. (1996). Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally. Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project No. 22, Baltimore: The Johns Hopkins University.
- Salamon, L. M. - Anheier, H. K. (1998). The Emerging Sector Revisited. A Summary. Baltimore: The Johns Hopkins University.
- Salamon, L. M. - Musselwhite, J. C. Jr. (1983). Voluntary Organizations and the Crises of the Welfare State. Washington D.C.: Urban Institute Press.
- Sárközi T. (1990). Az alapítványok jogi szabályozása Magyarországon. In: Kuti É. (szerk.). Alapítványi Almanach. Budapest: Magyarországi Alapítványok Szövetsége, Selyemgombolyító Rt.
- Savas, E. S. (1984). Privatizing the Public Sector. Chatham, N.J.: Chatham House.
- Schöplin, Gy. (1991). Post-Communism: Constructing New Democracies in Central Europe. International Affairs 67.
- Schuler D. (1935). Az alapítványszerű juttatásokra és alapítványokra vonatkozó törvények és jogszabályok. Budapest: Budapest Székesfőváros Házinyomdája.
- Scitovsky T. (1990). Az örömtelen gazdaság. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Sebestény I. (1998). Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata, 1996. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Seibel, W. (1989). The Function of Mellow Weakness: Nonprofit Organizations as Problem Nonsolvers in Germany. In: James E. (ed.). The Nonprofit Sector in International Perspective: Studies in Comparative Culture and Policy. New York: Oxford University Press.
- Seibel, W. (1991). A kormány és a nonprofit szektor közötti kapcsolat nemzetközi összehasonlításban: Franciaország és az NSZK. Esély 1.
- Seibel, W. (1992a). Funktionaler Dilettantismus: Erfolgreich scheiternde Organisationen im Dritten Sektor zwischen Markt und Staat. Baden-Baden: Nomos.
- Seibel, W. (1992b). Necessary Illusions: The Transformation of Governance Structures in the New Germany. The Tocqueville Review 13.
- Siegel, D. - Yancey, J. (1992). A civil társadalom újjászületése. Budapest: The Rockefeller Brothers Fund.
- Sík L. (1997). A közhasznú szervezetek államháztartási kapcsolatairól. Pénzügyi Szemle 12.
- Sík L. (1998). A közhasznú szervezetek szabályozásának egyes kérdéseiről. Pénzügyi Szemle 3.
- Simai M. (1992). Hungarian Problems. Government and Opposition 27.
- Simon, J. G. (1987). The Tax Treatment of Nonprofit Organizations: Review of Federal and State Policies. In: Powell, W. W. (ed.). The Nonprofit Sector: A Research Handbook. New Haven: Yale University Press.
- Smith, B. H. (1975). Religion and Social Change: Classical Theories and New Formulations in the Context of Recent Development. Latin America Research Review 10/2. Summer.
- Sólyom L. (1985). A társadalom részvétele a környezetvédelemben. Medvetánc 4/1.
- Somogyi Z. (1941). A középkori Magyarország szegényügye. Budapest : Stephaneum.
- Srubar, I. (1991). War der reale Sozialismus modern? Versuch einer strukturellen Bestimmung. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie 43.
- Staats, E. (1975). New Problems of Accountability for Federal Programs. In: Smith, B. L. R. (ed.). The New Political Economy: The Public Use of the Private Sector. London: The MacMillan Press, Ltd.

- Staniszki, J. (1984). *Poland's Self-Limiting Revolution*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Stark, D. (1992). From System Identity to Organizational Diversity: Analyzing Social Change in Eastern Europe. *Contemporary Sociology* 21.
- Steinberg, R. (1987). Nonprofit Organizations and the Market. In: Powell, W. W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Steinwald, B. - Neuhauser, D. (1970). The Role of the Proprietary Hospital. *Journal of Law and Contemporary Problems* 35.
- Stevens, R. (1982). A Poor Sort of Memory: Voluntary Hospitals and Government before the Depression. *Milbank Memorial Fund Quarterly* 60. Fall.
- Szabó L. (1989). *A megújuló egyesületek működésének szabályai*. Budapest: Agrárinformációs Vállalat.
- Szabó M. (1993). *Alternatív mozgalmak Magyarországon*. Budapest: Gondolat.
- Szabó M. (1994). A társadalmi mozgalmak szerepe a demokratikus politikai rendszer intézményesedésének folyamatában Magyarországon. *Szociológiai Szemle* 3.
- Szabó M. (1995). A szabadság rendje. Társadalmi mozgalmak, politikai tiltakozás, politikai szervezetek a rendszerváltás folyamatában. *Politikatudományi Szemle* 4.
- Szabó M. (1998). *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Budapest: Villányi Úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány.
- Szádeczky L. (1913). *Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon I-II*. Budapest: Országos Iparegyesület.
- Szalai J. (1997). Az egészségügyi alapítványokról. *INFO-Társadalomtudomány* No. 42.
- Széman Zs. (1996). Az önkormányzatok és a civil szféra kapcsolata. In: Lévai K. - Straussman, J. (szerk.). *Innovatív önkormányzatok*. Budapest: Helyi Társadalom Kutató Csoport.
- Sztompka, P. (1991) The Intangibles and Imponderables of the Transition to Democracy. *Studies in Comparative Communism* 24.
- Szűcs I. (1870, 1872). *Debreczen város történelme I-III. kötet*. Debrecen: Városi Könyvnyomda.
- Szűcs J. (1955). *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon*. Budapest: Művelt Nép.
- Tatur, M. (1990). Von der Volkskirche zur sozialen Bewegung? Die 'relgiose Erneuerung' in Polen. *Osteuropa* 40.
- Titmuss, R. (1971). *The Gift Relationship: From Human Blood to Social Policy*. New York: Vintage Books.
- Tocqueville, A. (1993). *Az amerikai demokrácia*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Tőkés R. (1998). *A kialakított forradalom*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Török M. (1995). *Alapfokú kézikönyv civil szervezetek számára*. Budapest: NIOK.
- Tsyboula, S. (1991). A nonprofit szektor, az alapítványok és a Fondation de France. In: Kuti É. (szerk.). *Alapítványi Almanach*. Budapest: Magyarországi Alapítványok Szövetsége.
- Tullock, G. (1966). Information without Profit. In: Tullock, G.(ed.). *Papers on Non-Market Decision Making*. Charlottesville: Tomas Jefferson Center for Political Economy, University of Virginia.
- Useem, M. (1987). Corporate Philanthropy. In *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. ed. W.W. Powell, 118-38. New Haven: Yale University Press.
- Vajda Á. (1995). *Alapítványok, egyesületek és önkormányzati intézmények*. Európa Fórum 2.
- Vajda Á. (1997). A nonprofit szervezetek szerepe a társadalomépítésben. *INFO-Társadalomtudomány* No. 42.

- Vámosi Nagy Sz. (1998). 1 százalék - közvetlen demokrácia? In: Kurtán S. - Sándor P. - Vass L. (szerk.). Magyarország politikai évkönyve, 1998. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Van Til, J. (1988). Mapping the Third Sector: Voluntarism in a Changing Social Economy. New York: Foundation Center.
- Vargha Gy. (1880). Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Hivatalos Statisztikai Közlemények, Budapest: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal.
- Voit K. (1991). Közintézmények - közalapítványok. Kézirat. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport
- Wallerstein, I. (1983). A modern világgazdasági rendszer kialakulása. A tőkés mezőgazdaság és az európai világgazdaság eredete a XVI. században. Budapest: Gondolat.
- Warner, A. (1894). American Charities: A Study in Philanthropy and Economics. New York: Thomas Y. Crowell.
- Weisbrod, B. A. (1964). Collective-Consumption Services of Individual-Consumption Goods. Quarterly Journal of Economics 78.
- Weisbrod, B. A. (1975). Toward a Theory of the Voluntary Non-Profit Sector in a Three-Sector Economy. In: Phelps, E. S. (ed.). Altruism, Mortality, and Economic Theory. New York: Russell Sage Foundation.
- Weisbrod, B. A. (1977). The Voluntary Nonprofit Sector: An Economic Analysis. Lexington, Mass.: Lexington Books.
- Weisbrod, B. A. (1988). The Nonprofit Economy. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Weisbrod, B. A. - Lee, A. J. (1977). Collective Goods and the voluntary Sector: The Case Study of the Hospital Industry. In: Weisbrod, B. A. (ed.). The Voluntary Nonprofit Sector. ed. Weisbrod. Lexington, Mass.: Lexington Books.
- Weisbrod, B. A - Long, S. (1977). Further Explorations. In: Weisbrod, B. A. (ed.). The Voluntary Nonprofit Sector. Lexington, Mass.: D.C. Health.
- Wolf, T. (1990). Managing a Nonprofit Organization. New York: Simon and Schuster.
- Wunker, S. (1991). The Promise of Non-Profits in Poland and Hungary: An Analysis of the Third Sector Renaissance. Voluntas 2.
- Wuthnow, R. (ed.) (1991). Between States and Markets: The Voluntary Sector in Comparative Perspectives. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Yamamoto, T. (ed.) (1997). The Nonprofit Sector in Japan. Manchester: Manchester University Press.
- Young, D. (1983). If Not for Profit, for What? Lexington, Mass.: D.C.: Health and Co.
- Zolnay L. (1975). Ünnepek és hétköznapiak a középkori Budán. Budapest: Gondolat.
- 6, P. - Kuti É. (1993). A közös piac veszélyei és kihívásai a magyar nonprofit szektor számára. Közgazdasági Szemle 2.